

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LIX.

Fasciculus 6.

HOMOKI-NAGY MÁRIA

**Az adományrendszer reformjára tett
kísérletek az 1795. és az 1830. évi magánjogi
tervezetekben**

SZEGED

2001

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis

ELEMÉR BALOGH, LAJOS BESENYEI, LÁSZLÓ BODNÁR,
JÓZSEF HAJDÚ, ÉVA JAKAB, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA,
JÁNOS MARTONYI, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY,
BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, LAJOS TÓTH, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit

KÁROLY TÓTH

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BALOGH ELEMÉR, BESENYEI LAJOS, BODNÁR LÁSZLÓ,
HAJDÚ JÓZSEF, JAKAB ÉVA, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS,
MARTONYI JÁNOS, NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER,
POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, TÓTH LAJOS, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti

TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.

„E *systematica* deputációkban a rendi ország színe-java ült össze, hogy immár politikai szenvedélyektől mentesen tárgyalja meg hideg szakszerűséggel, hogyan kell a kétségtelenül elmaradt belső viszonyokat megint korszerűbbé tenni. Olyan alkalom volt ez, nyugodt, gyümölcsöző munkára, minő szegény nemzetünknek zajos történetében ugyan, ritkán adódik; az is helyes volt, hogy a forrongó országgyűléstől megszabadítva Buda és Pest csöndes hétköznapjain dolgozhattak a bizottságok.”¹ – Ezekkel a szavakkal jellemezte Szekfű Gyula az 1791:67. tc. felhatalmazása által az országgyűlés által kiküldött kodifikációs bizottságok munkáját. II. József halálát követően utóda II. Lipót a magyarokkal való békésebb viszonyok kialakítására törekedett és szakítva előde radikális birodalom egységesítő politikájával, a lassabb, de célravezetőbbnek tűnő utat választotta. Ennek lesz köszönhető, hogy 1790-ben összehívta az országgyűlést, melynek viharos tárgyalásait követően lehetővé vált a politikai-jogi viszonyok megváltoztatása Magyarországon. Ugyanakkor II. József politikai nézetei nem hullottak terméketlenül talajra, ha lassan fejtették is ki hatásukat, az ország műveltebb polgárai belátták, hogy reformok nélkül nem lehet az országot tovább irányítani. Reformokat szerettek volna a politikai és jogi élet szinte minden területén, ezért ún. országgyűlési bizottságokat állítottak fel, hogy a köz- és magánjog kodifikálását végezzék el.² E bizottságok feladata volt, hogy a kor szellemének megfelelő módon alakítsák át gazdasági és jogrendszerünket. Minő nagyszabású elképzelés! Tíz bizottság, mely a törvényhozói hatalom, a kormány feladatai, a törvénykezési szervezet, a kereskedelmi jog, az adórendszer, az oktatás-nevelésügy kérdése, a hadsereg korszerűsítése, a magyar nyelv használata mellett a büntető- és magánjogi rendszerünk megújítását tervezte. Nem radikális újítók, hanem olyan konzervatív-reformerek, akik világosan látták, hogy mi valósítható meg a 18/19. század fordulóján Magyarországon. A gondolat nem idegen a 18. század Európájában. Poroszországban Frigyes Vilmos, a Habsburg Birodalomban Mária Terézia adott utasítást törvénykönyv elkészítésére, de csak az 1796-ban elkészült *Allgemeines Landrecht* kísérelte meg az állam szinte minden területének szabályozását egyetlen törvénykönyvben. A felvilágosodás és a liberalizmus eszméi Magyarországon is hatottak, de a mindennapi élet is kikényszerítette a változásokat. Az országgyűlési bizottságokra várt a feladat, hogy e munkát elvégezzék. Az országgyűlés berekesztését követően visszavonultak, a kicsit talán unalmas és csöndes Budára, hogy a pillanatnyi politikai eszméktől, elképzelésektől elszakadva, a megvalósítható tervezeteket elkészítsék. Az elképzelés az volt, hogy a legközelebbi országgyűlésre 1792-re elkészüljenek e munkával. Az azonban gyorsan kiderült, hogy a jogügyi bizottság nem lesz képes a rábízott munka elkészítésére, s míg a többi bizottság 1793-ra befejezte munkáját a jogi bizottság a maga tervezeteivel 1795-re készült el. A sajátos körülmények azonban nem

¹ Hóman Bálint- Szekfű Gyula: Magyar Történet. V. Budapest 1943. 75. p.

Ehelyütt mondok köszönetet Dr. Keveházi Katalinnak a latin forráshelyek szövegű fordításáért. – Az 1827:8. törvénycikk felhatalmazása által elkészült tervezeteket – e tanulmány címében is – azért datálom 1830-ra, mert nyomtatásban ebben az évben jelentek meg és ezt kapták meg a vármegyék véleményezésére.

² Mályusz Elemér: A reformkor nemzedéke. Századok 1923. 19. p.

kedveztek a reformmunkáknak. A francia forradalomtól való félelem, a Martinovics-féle mozgalom napvilágra kerülése a bontakozó reformokat csírájukban elfojtotta és sajnálatos módon a kész tervezetek országgyűlési tárgyalás helyett a levéltár polcaira kerültek. S mintegy harminc évi várakozás után az 1827: 8. tc. adott felhatalmazást ismét az országgyűlési bizottságok munkájának felelevenítésére.³

De milyen különbség van a bizottságok működése között. Amíg az 1790-es évek elején addig nem tapasztalt reformok megvalósítását tervezték, addig 1827-ben azt a feladatot kapták a bizottságok, hogy vizsgálják felül e korábbi tervezeteket. S igazán el lehetnének keseredve, ha időközben nem változtak volna annyit a politikai viszonyok, hogy a kor hangadó reformerei ne lettek volna képesek ezt az elképzelést megváltoztatni. 1792-ben ténylegesen csak a kodifikációs bizottságok dolgoztak. Bár a vármegyék már 1792-ben követelték a nádortól, hogy a végleges javaslatok elkészülte előtt a munkákat küldjék meg a vármegyéknek véleményezésre. Ez akkor nem következett be, mert a nádor, az országbíró és a személynök javaslatával egyetértve attól tartott, hogy a konzervatív nézeteket képviselő nemesi vármegyék minden reformot meg fognak akadályozni, s ennek megfelelő értelmű utasítást fognak követeiknek adni. Ezért Sándor Lipót főherceg megakadályozta a vármegyék ezirányú törekvését. Másként alakult a helyzet 1827-et követően. A felállított bizottságok az 1795-re elkészített munkákat vették elő, némileg átalakították, s az így elkészült tervezeteket nyomtatták ki, s a vármegyék követelésére megküldték azokat véleményezésre. Csakhogy mire a 19. század első harmadában már olyan politikusok lehettek a hangadók az egyes vármegyei közgyűlésen, mint *Kölcsey* Ferenc Szatmárban, *Kossuth* Lajos Zemplénben, *Deák* Ferenc Zalában, *Klauzál* Gábor Csongrádban, ekkorra a helyzet már éppen megváltozott. Ők lesznek azok, akik a haladó eszméket terjeszthetik, s akik az addigra elavult tervezeteket átalakíthatják vagy legalább megkísérelhetik a haladóbb eszméket beépíteni a szövegbe. S míg az 1790-es évek köznemeseiről Szekfű Gyula joggal állapíthatta meg, hogy

*„a kisnemesség magasabb szempontokat és látókört nélkülöző helyi kritikájának... veszedelmétől a bizottságokat maga a főherceg nádor mentette meg.”*⁴

addig az 1830-as években épp a vármegyék haladó politikusai fordítják meg a helyzetet, s közvetítik az egész országban a felvilágosodás eszméit. Nem véletlenül fakad ki *Lónyai* Gábor, hogy

*„ez előtt 40 esztendőkkel sokkal elébb voltunk a felvilágosodás s közértelmesség tekintetiben s az akkori kiküldöttség munkái inkább voltak az idő lelkéhez s a kor szelleméhez alkalmaztatva. A mostani egész munka csak toldozás-foldozás s régi rossz, hibás szokásainknak törvénybe való hozatala s iktatása.”*⁵

³ Magyar Törvénytár Budapest 1901. „Az 1791:67. cikkely alapján kidolgozott rendszeres munkálatok tárgyalása, mint igen nagy jelentőségű és fontos következményekkel bíró ügy, hosszabb tanácskozást igényelvén: a karok és rendek, Ő szent felsége kegyes jóváhagyásának hozzájárulásával, egy számos tagból álló bizottság kiküldését határozták el, mely albizottságokra oszolva, az említett munkálatokat bírálja meg, a főntebb idézett 1790/1:67. cikkely elvei szerint vegye tárgyalás alá s véleményét úgy maguk a bizottsági munkálatokra, valamint a tervezett törvénycikkelyekre vonatkozólag is, indító okokkal támogatva, a következő országgyűlésre nyujtsa be.”

⁴ *Hóman* Bálint-Szekfű Gyula: Magyar Történet. V. Budapest 1943. 78. p.

⁵ *Barta* István: A fiatal Kossuth. Budapest 1966. 137. p.

Mi történt tehát 1792 és 1827 után? Az országgyűlési bizottságok elkészítették azt a munkát, amire felhatalmazták őket. 1791-ben törvénykönyvek tervezetét várták el tőlük, 1827-ben e korábbi tervezetek felülvizsgálatát. Csakhogy ez utóbbi már nem felelt meg a kor kívánalmainak. Amíg 1791-ben szinte a többi európai országgal együtt, egymás gondolatait ismerve haladtak a munkával, addig 1827-ben ez a lendület a bizottságokban megszakadt, a hajtóerőt már a vármegyék haladó reformerei képviselték. Így a kor színvonalának megfelelő munkát ott végezték el. Ez az indoka annak, hogy a két tervezet-csoportot együtt érdemes vizsgálni, kiegészítve az 1832-ben a vármegyékben elkészített véleményekkel.

Jelen tanulmányban csak a magánjogi tervezetek *adományrendszerrel* foglalkozó fejezeteivel foglalkozunk. A magánjogi munkálatok vizsgálatát megnehezíti az a tény, hogy míg az országgyűlési bizottságok ténylegesen kodifikációra készültek, addig a magánjog rendszerezését végző albizottság csak a magánjogi rendszerünk módosítására (inkorporációjára) kapott feladatot, nem pedig egy egységes törvénykönyv megalkotására. Szalay László megfogalmazásában

„a törvénykodex: azaz a statuspolgárok magok és a status közötti törvényes viszonyainak rendszeresen szerkesztett, magában bevégzett és sanctioval ellátott könyve.”⁶

E meghatározás igaz a magánjogon kívül minden más tervezetre. A magánjogi munka közel hatvan önálló törvényből áll, s valójában a bírói joggyakorlatban megmutatkozó ellentmondások kiküszöbölésére készült, ahogy azt 1834-ben a kerületi üléseken is hangoztatták:

„az 1791:67. tc. a jogügyi bizottság feladataul tűzte ki egyebek közt oly polgári törvények kidolgozását, amelyek a birtokosok biztonságát teljesebbé teszik, elzárják a forrásokot, amelyekből az alaptalan perek erednek, a meglévő törvények érthetőségét pedig növelik, amihez a kúriai döntvények megvizsgálása is tartozik.”⁷

Mégis azt mondhatjuk, hogy a rendszerezettségnek bizonyos elemei, jövőre utaló megoldási javaslatok a magánjogi tervezetekben is megtalálhatók, bár tagadhatatlan, hogy nem a mai értelemben vett törvénykönyv tervezetét készítették el.

Az 1795-ben és az 1830-ban elkészített magánjogi törvénytervezetek közül az első hét tervezet érinti az *adományrendszert*. A magyar adományrendszer a királyi főtulajdonjából alakult ki, melynek következtében az uralkodónak jogában állt híveinek birtokot adományozni. Ezt Werbőczy úgy fogalmazta meg:

„minthogy egész Magyarországon és az ebbe kebelezett tartományokban és az alája vetett részekben a főpap és a báró uraknak, mágnásoknak, nemeseknek és előkelőknek akármilyen rendűek, állásúak, méltóságúak és jelességűek legyenek, minden birtokjog Magyarország fenséges király urainak adományyaiból jutott kezükre és hatalmukba.” (HK.I.13.)

⁶ Szalay László: Publicistai dolgozatok I. 1839-1844. Pest 1847. 24. p. ⁵²

⁷ Kossuth Lajos: Országgyűlési Tudósítások III. (szerk. Barta István) Budapest 1949. 172. p.

Werbőczy itt érvényesíti azt a hűbérjogi felfogást, hogy minden ingatlan legfőbb hűbérura, s ezzel együtt legfőbb tulajdonosa a király. A király azon joga, hogy bárkinek birtokot adományozhat a kora középkori hűbérúr - vazallus viszonyának dologi oldalára utal.⁸

A királyi birtokok elajándékozásának folyamata valójában már Szent István korában elindult, hiszen *István II. 35.* törvénycikkéből tudjuk, hogy ő élt a birtokadományozás jogával:

„ki-ki ura legyen az ő tulajdonának, szinte úgy a király adományainak is, míg él, és az ő halála után fiai hasonló urasággal bírják örökségüket.”

Ezzel gyakorlatilag Magyarországon is elindul a hűbériség ún. dologi oldalának kiépítése, amikor a királynak tett jószolgálatok fejében a király birtokkal adományozza meg híveit. Nálunk azonban a beneficium rendszer helyett az örökölhető feudum elemei alakultak ki. Ezt a gyakorlatot próbálta *Könyves Kálmán* módosítani, amikor csak a megadományozott egyenesági lemenői számára engedte a királyi adománybirtok öröklését és a nemzetség oldalági tagjait kizárta az öröklésből.

„Valamely birtokot Szent István adományozott vala, abban minden maradék örököljön az ő következése szerint. Más királyok adománya apáról fiúra szálljon, és ha fiú nincsen, következék a testvér, akinek holta után az ő fiait sem kell kirekeszteni az örökségből. De ha testvér nem találkozik olyan, legyen a birtok a királyé.” (Kálmán I.15.tc.)

Ebből is látszik, hogy az adományozás joga eredetileg kizárólag az uralkodót illette meg. Ez a gyakorlat változott meg, amikor 1446-ban Hunyadi Jánost a kiskorú V. László mellé gyámkormányzóvá választották. A gyámkormányzó számára az országgyűlés lehetővé tette, hogy kizárólag nemesek számára, legfeljebb 32 jobbágytelek nagyságú földet, s egy embernek csak egyszer adományozhasson birtokot. Ezt a gyámkormányzói gyakorlatot erősítették meg későbbi törvényeink, amelyekben a nádort ruházták fel hasonló jogokkal.

A későbbi századokban, amikor már kezdett elfogyni a király rendelkezésére álló eladományozható birtok mennyisége, kialakult az a gyakorlat, hogy a megadományozottak még fizettek is a királynak a királytól kapott jószágért. Valójában adás-vételi szerződést kötöttek a királlyal. Az adománynak ezt a típusát nevezték *vegyes adománynak* ellentétben a *tiszta adománnyal*, amelyet kizárólag érdemekért adott a király.

„Tiszta adomány az, amellyel a fejedelem az ország szent koronájának joghatósága alá törvényesen került birtokjogokat, szolgálatok vagy kitűnő érdemek fejében, valakire örökösen átruház.” (HK. I. 13.)

„Vegyes adománynak pedig azt mondjuk, a melynek elnyeréséhez a szolgálatokon felül még valamely pénzösszegnek fizetése is járul.” (HK.I.13.)

Az 1834-ben összeült országgyűlés kerületi ülésein többször visszatérő vitatéma, hogy a király adománybirtokot kizárólag *érdemjutalmazásként* adhat, de ezzel ellentétes gyakorlat alakult ki, mivel inkább árverésre bocsátották a birtokokat, s az kapta, aki

⁸ E kérdésről bővebben ír *Bónis György*: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. Kolozsvár, 1948.; *Illés József*: A nova donatio (új adomány) jogi természetete. In: Notter Antal Emlékkönyv. Budapest, 1941.

többet ígért érte. A vegyes adományt természetesen Werbőczy is ismerte, de mindig hozzátette, hogy első indok az érdem, a szolgálat és ezenfelül kell fizetni. Különösen a török kiűzését követően terjedt el az a gyakorlat, hogy az érdemeket már nem vizsgálták, csak fizetni kellett a kincstárba. Pedig korábbi törvényeink, mint pl. az 1741:19. tc. 2. §-a is kimondta: „Az uravesztett javaknak ez országban régebben szokatlan árverése pedig... megszüntetetik.” Hogy ezt a törvényi rendelkezést nem tartották be bizonyítja Hertelendy felszólalása 1834-ben a kerületi táblán, amikor kijelentette: „az érdem teljesen elmellőztetik s a birtokos nemesség megszerzése, mint valamely bitang dolog árverésre üttetik.”⁹ Erre tekintettel bizonyítja, hogy az 1741:19. tc. rendelkezései a gyakorlatban nem érvényesültek, és éppen ezért mindent el kellene követni, hogy uralkodóink ezirányú gyakorlatát megszüntessék. Mindezt indokolja, hogy az 1795. évi tervezetek elkészítésének is egyik alapelve volt, hogy a felesleges pereket kiküszöböljék és a hatályban lévő törvényekkel ellentétes kúriai joggyakorlatot megszüntessék. Miután a tervezeteket az országgyűlés akkor nem tárgyalta, az első alkalmas pillanatban, azaz az 1825-ben összehívott országgyűlésen rendi sérelemként terjesztették elő a karok és rendek az említett uralkodói gyakorlatot, melyre természetszerűleg azt a választ kapták, hogy a vegyes adomány osztogatása korábban is gyakorlat volt, azt ezután is fenn kívánja az uralkodó tartani.¹⁰ Ez az uralkodói felfogás indokolta, hogy a 19. század első felében végre érvényt szerezzenek annak a korábbi törvénynek, amely úgy fogalmazott, hogy „a birtokokat és birtokjogokat nem idegeneknek hanem csak országunk jól érdemesült és Magyarország koronája alatt álló lakosainak fogjuk adományozni nem pénzért, hanem érdemeikhez és szolgálataikhoz képest.” (1439: 16. tc.)

Az adománybirtok rendszerének évszázados hagyománya megkívánta, hogy az adománylevélben pontosan feltüntessék, hogy a jószolgálatokon kívül milyen jogcímmel hivatkozva kapott valaki birtokot.

A Tripartitumban meghatározott adományozási jogcímek a következők: 1. a magszakadás, 2. a hűtlenség, 3. a rejtett királyi jog, 4. az új adomány és 5. a királyi hozzájárulás esetei, mint az adománybirtok örökbevallása és zálogba adása, a magánadomány, a fiúsítás, a fiúvá- és a testvérréfogadás, valamint a házasságon kívül született gyermek királyi kegyelemmel történő törvényesítése.

Az érvényes adományhoz hozzátartozott, hogy a király vagy a nádor adománylevelet állított ki, melyben egyrészt rögzítették, hogy ki és miért kapta a birtokot, azaz fel kellett sorolni a jószolgálatokat és az adományozási jogcímet. Amennyiben a megadományozott fizetett a birtokért, akkor ennek nagyságát is rögzíteni kellett, hiszen ez a pénz a megadományozott magszakadásakor a leányörökösöknek visszajárt.

Az adománylevél záradékai közül az egyik legfontosabb az *adománybirtok öröklési rendjének meghatározása*. A leggyakoribb és legáltalánosabb öröklési rend, amikor az uralkodó kizárólag a fiúág számára biztosítja az öröklést, ami a hűbériség ősi rendjéből is következett, további lehetséges változatként fordult elő, hogy mindkét ág örököljön, sőt találunk példát arra is, hogy az utolsó férfi leánya örökölhetett, illetve az utolsó férfi végrendelezési jogot kapott.

⁹ Kossuth L. Országgyűlési Tudósítások III. Hertelendy 1834. Kerületi Tábla.

¹⁰ Kossuth L. Országgyűlési Tudósítások III. Hertelendy 1834. Kerületi Tábla.

Frank Ignác tanítása szerint a következő záradékokat írhatták az adománylevélbe:

*„a mondott jószágot ugyanazon hívünknek és minden örököseinek adtuk – dictam possessionem eidem fideli nostro ejusque heredibus et posteritatibus univrsis dedimus”; „Magának és örököseinek, minden maradékának, nem különben hagyományosainak vagy engedményeseinek – ejusque heredibus et posteritatibus, legatariis item et cessionariis”; „magának és örököseinek, elsődlegesen a fiúágnak, és annak magvaszakadása esetén minden nőágának – ejusque heredibus et posteritatibus primo quidem masculini, iis vero deficientibus etiam sexus univrsis”.*¹¹

Werbőczy kísérletet tett annak indoklására, hogy miért nem öröklik az adománybirtokot a leányok: „Magyarország, az alája vetett részekkel együtt, ellenségektől környezve s ezeknek torkában fekszik, melyet eleink mindig csak karddal és fegyverrel szoktak oltalmazni és védeni, jószágaikat és birtokjogaikat is katonai szolgálattal s vérük ontásával szerezték, a minthogy most is, így szokás azokat szerezni. Már pedig asszonyok és hajadonok nem szoktak fegyverrel katonáskodni és az ellenséggel küzdeni”. (HK.I.18.)

Az adománylevél további fontos záradéka volt, hogy az adományozás más jogát nem sérthette, azaz mindig érvényesíteni kellett a *salvo iure alieno* elvét.

„A mennyiben a kiváltság a fejedelem kizárólagos hatalmából ered, mint például a birtokjogok adományozása, azt mindig meg kell tartanunk, hacsak másoknak nyilván sérelmére nincsen.” (HK.II.9.)

Szlemenics tanítása szerint: „a H.K.II.9. szakasza a fejedelemnek nem lévén hatalma másnak sérelmével kegyelmeket osztogatni; míglen a jószág valamely törvényes okból igazára nézve fejedelemre valósággal nem szállott, azt királyi adománya által el nem ajándékozhatja.”¹² Ezért alakította ki a gyakorlat, hogy mindaddig, amíg nem tisztázzák, hogy kinek, milyen jogosítványa lehet az adott birtokban, addig nem lehetett az adománybirtokot felkérni. Erre mondta Werbőczy, hogy *„peres jószágok magszakadás címén fel nem kérhetők.”* (HK.I.27.)

Mindezek előrebocsátása után nézzük meg, hogy az 1795. évi tervezet milyen módosításokat eszközölt volna az adományrendszerrel kapcsolatban.

¹¹ Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban. (továbbiakban: A közigazság...) Buda, 1845. 272-277. pp.

¹² Szlemenics Pál: Közönséges Törvényszéki polgári magyar törvény. (továbbiakban: Magyar törvény) Pozsony, 1823. II. 35. p.

I. A királyi adományokról általában

Az első tervezet a királyi adomány alapvető sajátosságairól szól, legelőször is tisztázva azt, hogy a király milyen feltételekkel adományozhat birtokot.

1795. I.1.§. „Rex non secus, quam per Donationem suo modo, et legali via expeditam, subsequente legitima Statutione, Jure et Bona cuiusdam collata semet exiit; Conventiones itaque, Venditiones et Inscriptiones Camerales, etiamsi ratificatione Regia roboratae sint, Pignus tantum sapiunt.”

1795. I.1.§. „A király nem másként, mint megfelelő módon és törvényes úton nyújtott donatio (adomány) által, azt követő törvényes beiktatással (statutioval) idegeníthet el bárkire jogosan ráruházott javakat; így tehát a conventiók (megegyezés), a venditiók (vétel), és a kamarai inscriptiók (összeírás), még ha királyi jóváhagyással erősítettek is meg, zálog bélyegét viselik.

Mit jelent az, hogy megfelelő módon és törvényes úton nyújtott adomány? A fentebbiek értelmében a király a kincstárra már ténylegesen visszazállt birtokot ajándékozhatott el, meghatározott jogcímen és adománylevél kíséretében. Az adományozás csak akkor volt érvényes, ha a megadományozott a birtok fekvése szerint illetékes hiteleshely segítségével bevezetette magát a birtokba, az adománylevél kiállításától számított egy éven belül.

„Elveszti kiváltságát az, a ki törvényes időben nem él a neki adott és engedett kiváltsággal. Pl. ha a királyi felség valakinek várat, vagy akármely más birtokjogot adományoz és az adományos egy év leforgása alatt, a királyi vagy nádor és valamely hiteles hely emberei útján, adomány-levelét végre nem hajtatja: akkor az év leforgása után az ilyen adománylevél minden erejét veszti.”
(HK.II.12.2§.)

Ha a birtok átadása ettől eltérő módon történt, mint adás-vétel, csere, egyezkedés, még abban az esetben is, ha az egyik fél a király, vagy a kincstár volt és a király jóváhagyását adta hozzá, az ilyen jogügylet akkor sem tekinthető adománynak. A királyi kúria e szerződések csak múltó (ideiglenes) adománynak tekintette, ami zálogba adásnak minősült, s ezt a kincstár zálog birtok címén bármikor visszavehette, és a visszavett birtokot, bárki adományként kérhette a királytól.

A tervezetnek ezt a szövegezését Frank Ignácnál úgy találjuk meg, hogy

„semmi örökség sincsen a királyi kincstárral kötött szerződésben, in camerali contractu, ha bár örökre szól, és a királyi felség tudtával és meghagyásával történt. A Fenséges Curia t.i. az ilyen szerződést csak múltó adomány gyanánt vette, a miből következik, hogy azt a királyi kincsvéd zálog útján is visszaveheti, és akárki örököül magának adomány fejében megnyerheti.”¹³

¹³ Frank Ignác: A közigazság...269. p.

Ehhez szorosan kapcsolódik az I. tervezet 2. §-a, amikor arról rendelkeznek, hogy egy kétséges kimenetelű per elől menekülve adománybirtok adásvétel tárgya lehet azzal a feltétellel, hogy ha:

- királyi kincsár kezdeményezi,
- a király jóváhagyását adta a szerződéshez,
- a vevő a birtokot ténylegesen birtokában tartja,
- és a vevő a szükséges összeget kifizeti.

1795.I.2.§. „Transactiones nihilominus ex dubio Litis eventu, etiam super Bonis penes Camerales, etiamsi ratificatione Regia roborate sint, Pignus tantum sapiunt.”

Az adománybirtok ily módon történt elidegenítését, még a királyi kincstár sem másíthatja meg. (A királyi hozzájárulással történő adományozás részletes feltételeit a II. tervezetben szabályozták.)

Az első tervezet valójában az adományozási jogcímek közül a magszakadással (defectus seminis), a hűtlenséggel (nota infidelitatis) és a rejtett királyi joggal (ius regium) foglalkozik.

1. Miután a *magszakadás* az adománybirtok örökösének hiányát jelenti, meg kell határozni, kiket értünk örökösök alatt.

Werbóczy megfogalmazásában

„országunk régi meggyökeresedett szokása szerint örökösök alatt egyedül a törvényes fiaikat értjük, kik az atyai jogokban örökölni szoktak. Mert a leány- és fiágot egyaránt csak az apai vagy anyai pénzen vásárolt és szerzett, ezenfelül a megölt ember díjába adott és lekötött, valamint a leánynegyed címén vagyis a leánynegyed kiadása és megtérítése fejében örökre vagy ideiglenesen átruházott birtokjogok illetik: továbbá azok a birtokjogok is, melyekben a királyi felség hajadonokat vagy asszonyokat mindkét ágra nézve igaz örökösökké fiúsított. Minden egyéb bármiképp szerzett birtokjog pedig egyedül a fiágot illeti.” (HK.I.17.1§)

Ezért legáltalánosabb értelemben *magszakadás* alatt az adománylevélben meghatározott örökös hiányát értjük.

A tervezet 3. §-a a magszakadáson alapuló adományozási jogcímet pontosítja, amikor arról rendelkezik, hogy magszakadásra kizárólag akkor lehet hivatkozni, amikor az ténylegesen bekövetkezett, azaz a magszakadás előtt álló életében még nem, mert az érvénytelen. Ez a megállapítás szükségszerű volt, hiszen a magszakadás előtt állónak jogában állt királyi kegyelemmel valakit fiává vagy testvérévé fogadni illetve családjának valamely nőtagját fiúsítani, ahogy arról a II. tervezetben szólnak is:

„a király az asszonyt az atyai jogok valóságos örökösévé teszi azaz fiúsít.” (HK.I.7). *„Ha valamelyik úr vagy nemes valamely parasztot vagy nem nemes fiaiként örökbe fogad és fekvő jószágainak utódjává és örökösévé rendel; ha az ilyen örökbefogadáshoz a királyi jóváhagyás járul és ezt a jószágaiába való törvényes iktatás is követi, az a nemes és ennek fiai igazi nemesek számára jönnek.”* (HK.I.8). *„A testvérré fogadás pedig az, amikor valaki, törvényes örö-*

kösök hiányában, fekvő jószágainak örökösévé valamely idegen személyt engedély mellett helyettesít.” (HK.I.66.)

Frank tanítása szerint: midőn az adomány magvaszakadásra hivatkozik, felteszi ezáltal: 1) hogy a megnevezett ember valóban meghalt, és magvában fogyatkozott; 2) hogy az ő magvaszakadása által a szóban lévő jószág valóban királyi adomány alá jutott.¹⁴

A magszakadás vizsgálatánál fontos leszögezni, hogy a birtok a megadományozott halálát követően száll vissza a királyra. Ezzel szemben a korábbi gyakorlat is másként járt el, és a tervezetek szövegében is benne maradt a „lehetséges” magszakadás kifejezése.

1795.I.3.§ „Donatio per *eventualem* *cujuspiam defectum* impetrata, velut de Bonis nondum caducis, adeoque non conferibilis sonans, non valet.”

1830.I.1.§ „Donatio per *eventualem defectum*, impetrata, velut Bona nondum caduca, adeoque non conferibilia pro objecto habens, non valet.”

Milyen veszélyt jelent ez?

Mindkét tervezet szövegében valójában csak eventuális, azaz lehetséges magszakadásról beszéltek. Ez különösen sok kétséges kimenetelű pernek lett az alapja. Az 1795. évi tervezetben legalább meghatározták az adományozás feltételeit. Az 1830. évi tervezetből az eredeti első két szakaszt törölték, ezzel az adományozás feltételeinek rögzítése is kikerült a szövegből. Ezért ragaszkodtak 1834-ben a kerületi ülésen is annak rögzítéséhez, hogy tilos adománybirtokot kérni mindaddig, amíg a tényleges magszakadás be nem következett, mert ellenkező esetben csak alaptalan perlekedésnek tették ki a feleket. Tiltakoztak a *peres adomány* léte ellen is. A korabeli joggyakorlatban a peres adomány azt jelentette, hogy a birtok csak jogilag szállt vissza a királyra, ezért a birtokot kérőnek a király csak perlési jogot adott, mondván, ha birtokhoz akar jutni, bizonyítsa be, hogy a kért birtok jogilag már a királyé. Ha ez a perben sikerült, azaz jogerős bírói ítéletben mondták ki, hogy a kérdéses birtok ténylegesen visszaszállt a királyra akkor a peres adományt átváltoztatták *teljes adományra*. Ez volt az a gyakorlat, amely alaptalan perek sokaságát indította el. *Szlemenics* a kérdés jobb megvilágítása érdekében már 1823-ban feltette azt a kérdést, mi történik akkor, ha valaki (B) egy megadományozott (A) „eventuális defectusra” hivatkozva kér a királytól adománybirtokot. A király (B)-nek odaadja a birtokot, de beiktatáskor a még élő (A) ellentmond, s annak rendje szerint bíróság előtt megjelenik, hogy ellentmondásának okát előadja. A per során azonban meghal. Ezt tudva (C), (A) tényleges magszakadására hivatkozva ugyanazt a birtokot, amit (B) is adományként kért, megkéri a királytól. Melyik adománykérésnek lehet helyt adni? Erre válaszol azzal a megállapítással, hogy

„a történhető Magonszakadás fejében ezen cím alatt „eventualis” foganatos közadomány nem tétethetik. Erre kúriai ítélet is van. A magszakadás címén történő adomány érvényességi feltétele: hogy 1) a magvaszakadt halála valóságos legyen és törvényes örökösei ne legyenek, 2) a birtokot ingadozatlan ado-

¹⁴ Frank Ignác: A közigazság...282. p. Szlemenics úgy fogalmaz, hogy „magonszakadásnak címje alatt tett adomány által a köz adománynak az a neve értendő, mellyel valamely olytán ingatlan némes jószág, melly Magonszakadás által már fejedelemre szállott” Magyar törvény 48. p.

*mányi jussal bírja, azaz nyert adomány legyen, 3) törvényesen beiktatva volt és 4) magszakadásig annak valóságos birtokában is volt.*¹⁵

Ha bármelyik feltétel hiányzott, akkor magszakadás címén adománybirtokot kérni érvényesen nem lehetett.

Ezt figyelembevéve javasolták 1834-ben, hogy a szövegből vegyék ki a „lehetséges” szót, s csak a ténylegesen bekövetkezett halál esetére hivatkozva lehessen birtokot kérni a királytól. Ezért javasolta Deák Ferenc, hogy

*„szükséges lenne azt az elvet leszögezni, hogy csak olyan jószágot ajándékozhat a fejedelem, mely de jure et facto a fiscusra szállott.”*¹⁶

Miután a magszakadás az adománylevélben meghatározott örökös hiányát jelenti, ezért az I. tervezet 6. §-a rendelkezik arról, hogyha az örökösök és maradékok kifejezés mellett a hagyományosok és engedményesek is szerepelnek, akkor az adománybirtokot a leányág is örökli.

1795:6.§. „Si Donationi cum Clausula: *Haeredibus et Posteritatibus, emanatae inseratur etiam, Legatariis et Cessionariis, eo ipso jus utriusque sexus subintelligendum est; eo ipso Jus utriusque sexus subintelligendum est; si enim princeps annuit, ut Bonum collatum, ad quosvis Donatarii Legatarius devolvi possit, multo magis annuisse censendus est, ut in filias quoque devolvatur, cum alioquin nec de patre praesumi possit, eum cum exclusione filiarum suarum extraneos potius, legatarios ad successionem voncare voluisse.”*

1830:3.§. „*Clausula ultra haeredes et posteritates, legatarios etiam, et cessionarios complectens, utriusque sexui suffragatur.”*

Előbb már említettem Werbőczy tanítását arról, hogy miért nem örökölhetik a leányok az adománybirtokot. Az örökösök meghatározásánál ugyanakkor ellentmondásos Werbőczy tanítása, ami a joggyakorlatban is egymásnak ellentmondó megoldásokat eredményezett, mert eltérően magyarázták, mit értett Werbőczy örökös, utód és hagyományos kifejezés alatt. Amikor 1830-ban nyomtatásban is megjelentek a magánjogi tervezetek és tényleges tárgyalásra, nyilvános vélemény nyilvánításra kerülhetett sor, a vármegyékben lényeges viták folytak a Hármaskönyv és a tervezetek szóhasználatá miatt. Többek értelmezése szerint a „haeredes et posteritates” záradék a fiág öröklését jelentette.¹⁷ Nógrád megye 1832-ben elkészült véleményében viszont azt mondta, hogy

¹⁵ Szlemenics Pál: Magyar törvény II. 48. p.

¹⁶ Kossuth Lajos: Országgyűlési Tudósítások III. 192. p.

¹⁷ Szlemenics Pál: Magyar törvény. 45. p.

a „haeredes et posteritates” természetes értelménél fogva sem zárja ki a leányágot az öröklésből, s ezért pontosabb szövegezéssel biztosította volna mindkét ág öröklését.¹⁸

Az 1834-ben tartott kerületi üléseken is többször felmerült, hogy az adománybirtokot ténylegesen örökölhetik e leányok, melyre Deák Ferenc jelezte, hogy már *Kelemen Imre* is hozott arra példákat, hogy ha az adománylevél záradékában az a szöveg szerepelt, hogy „legatariis et cessionariis” akkor az a leányág öröklését is jelentette,¹⁹ melynek következtében az adománybirtok csak a család urafogyottsága (caducitas) esetén szállt vissza a királyra, Deák megfogalmazása szerint ebben az esetben a „*fiscus magát minden örökösödésből örökre kivetkezette.*”²⁰ Ahogy Frank Ignác olvasatában látjuk, hogy „*heredibus et posteritatibus, legatariis et cessionariis*”²¹ ez nemcsak az örökösöket és hagyományosokat jelenti, hanem a megadományozott leányágot is. Az évszázadok során keletkezett törvényeink is bizonyítják, hogy uralkodóink és a Kúria joggyakorlata ellentétes megoldásokat alkalmazott, s magszakadásra hivatkozva akár erőszakkal is visszavett birtokokat, holott az adománybirtokban jogos birtokosok illetve meghatározott jogcímen leányok ültek.²² Gyakorlatilag ez az az egyik pont, ahol mindenki számára érthetővé válik, miért javasolta 1834-ben *Kölcsey Ferenc* a magánjogi tervezetek tárgyalásának kezdetén, „*hogy e részben valamit tenni teljes lehetetlen, mielőtt tudatnék valjon a Fiscus örökösödési jussa a jövőre is megmarad-e és ha igen, minő kiterjedésben?*”²³ Amikor 1834-ben a kerületi táblán a magánjogi tervezetek tárgyalását napirendre tűzték, Deák Ferenc tette fel a kérdést, hogy az 1830-ban nyomtatásban is megjelent tervezeteket az ott feltüntetett sorrendben tárgyalják-e vagy egy egységes magánjogi kódex érdekében tematikusan átszerkesztik-e azokat. Akkor ez utóbbi javaslatot a követek elvetették. Most a magszakadás tárgyalásánál *Kölcsey* utal arra, hogy meg kellene vizsgálni azt, mely esetekben maradjon fenn a kincstár öröklése és mely esetekben ne. Ez viszont azt követelné, hogy visszatérjenek a deáki javaslatra és ne a tervezetek sorrendjében tárgyalják a magánjog megoldásra váró kérdéseit.

A *fiscus* öröklésének szabályait végső soron az 1715:26. törvénycikk szabályozta, melynek értelmében a kincstár a törvényes örökös, ha az adománybirtok tulajdonosánál magszakadás következik be, ha az adománybirtokot kezén tartó birtokos hűtlenséget követ el és jogerős ítélettel elmarasztalják, ősi és szerzett jószág esetében, ha a nemzetség kihal. Egyszerűbb lenne a *fiscus* öröklésének megítélése, ha az adománybirtokot kizárólag a fiúág örökölhette volna. A joggyakorlat azonban elindult azon az úton, amikor meghatározott feltételekkel a leányág számára is megkísérelt öröklési jogot biztosítani, melynek legegyszerűbb megoldása lehetett, hogy az adománylevél záradékába a király engedélyével ezt bevették. Enélkül is lehetett a leányoknak birtokot juttatni, amikor az adománybirtok első szerzője végrendeletében a leányai számára is kiterjesztette az öröklési jogot. Ez a kiterjesztő jog csak addig élt, amíg élt fiú örökös is. Valójában az Anjouk által bevezetett *fiúsítás* intézménye is a leányág öröklési jogát

62

¹⁸ Cs.m.L.Sz.F. Kgy. Ir. 1833. Nógrád vármegye javaslatai.

¹⁹ *Czövek* István: Magyar hazai polgári magános törvényről írt tanítások. (Kelemen Imre munkája szerint) Pest 1822. 711. p.

²⁰ *Kossuth* Lajos: Országgyűlési Tudósítások III. 188. p.

²¹ *Frank* Ignác: A közigazság... 272. p.

²² 1638:24. tc. „Ő felsége a *fiscus* részéről semmi erőszakos foglalást meg ne engedjen, se pedig semmi más rendkívüli joggal ne éljen, mint a mely a *fiscus*t a czikkelyek alapján megilleti.” Hasonlóképpen rendelkeztek az 1435:II.17.;1597:27.;1681:37.; 1715:25. törvénycikkek.

²³ *Kossuth* Lajos: Országgyűlési Tudósítások III. 173. p.

eredményezte olyan birtokokban, amelyeket a régi szokásjog értelmében csak a férfiág tarthatott a kezén.²⁴ Mindezen esetekre figyelemmel vetődött fel a reformkorban oly határozottan a fiscus öröklésének kérdése, melyet ha eredeti formájában kívánnak fenntartani, melyről az 1795. évi XVI. tervezetben külön is rendelkeznek, akkor az adományrendszerről szóló tervezetekből eleve ki kell hagyni azokat a szakaszokat, melyek a leányág esetleges öröklését tárgyalják. Kölcsey ezzel egyidőben felhívta a követek figyelmét arra is, hogy Szent István szabad végrendekezési jogot adott a királyi szervenseknek, ha nem volt törvényes fiú örökösük, és ugyanezt tette az 1222. évi Aranybulla 4. cikkelye is, amikor kimondta, hogy ha valamely serviens fiú utód nélkül hal meg, leányait megillető leánynegyed kivételével szabadon rendelkezhet vagyonáról.²⁵ Mindezen megjegyzések után, az 1831-ben elkészült vármegyei véleményeket is figyelembevéve megállapíthatjuk, hogy végső soron a leányág öröklését az adománybirtokban a gyakorlat is elfogadta.²⁶

2. A második adományozási jogcím, amelyről az I. tervezet szól a *hűtlenség*. Ezt a bűncselekményt azok követik el, „a kik konokul az ország alkotmánya ellen támadnak és ezáltal a királyi felség méltóságát megvetik, és másokat a törvényes igazságon kívül önkényből és vakmerően háborgatnak, azoknak birtokjogai is, (még életükben) Magyarország szent koronájára háramoljanak.” (HK.I.13.5.§.)

„A hűtlenség vétkének esetei pedig azok, melyek ha felmerülnek, a királyi felség bárkinek fekvő jószágait még életében törvényesen és szabadon adományozhatja annak akinek akarja.” (HK.I.14.)

A hűtlenség bűncselekményének eseteit Werbőczy részletesen felsorolta, melyeknek sorában jelentősebb módosítás még századokkal később sem történt. A gyakorlat azonban ezen adományozási jogcímnél is elkövette azt a hibát, hogy hűtlenség bűncselekményére hivatkozva peres adományt lehetett kérni a királytól, alaptalan perek sorozatát indítva el ezzel, ahelyett, hogy a kúria maga követelte volna meg, hogy csak jogerős bírói ítéletet követően lehessen adományt kérni az uralkodótól. Ezt a szakaszt magyarázva Zala megye közgyűlése 1832-ben azt a pontosítást szerette volna keresztülvinni, hogy hűtlenségre is csak akkor lehessen hivatkozni, ha a vétkes ellen már jogerős ítélet született: *„hűtlenség címe alatt csak azon javakat lehessen elajándékozni, mellyek a vétkes ellen hozott megmarasztó bírói ítélet által már valóságosan a királyi fiscus kezén vagnak.”*²⁷

Zalának ez a kívánsága azért fontos, mert az adománybirtok fajai között ismerjük a peres adomány fogalmát, ami azt jelenti, hogy ha a felkért birtok ténylegesen nincs a királyi kincstár kezén, akkor az adománykérőnek előbb per útján be kellett bizonyítani, hogy a kért birtok megszakadás vagy hűtlenség miatt a királyra szállt vissza, azaz az adománykérő perlési jogot kapott a királytól. Az évszázadok során zajlott perek bizonyítják, hogy hiába az alaptalan perlekedésért kiszabott büntetés, mégis gyakran indok

²⁴ Fügedi Erik: Az Elefánthyak. Budapest 1992. 84-98. pp.

²⁵ Érszegi Géza: Az Aranybulla. Budapest 1990.28. p., Homoki-Nagy Mária: Magánjogi intézmények az Aranybullában Verona-Szeged 1999. 79-87. pp.; Kossuth Lajos: Országgyűlési Tudósítások III. 188. p.; Kölcsey Ferenc összes művei VI. 167. p.

²⁶ Csongrád megyei Levéltár Szentesi Fióklevéltára Közgyűlési iratok (továbbiakban: Cs.m.L.Sz.F.Kgy.ir.) 1833. Somogy vármegye és Zala vármegye javaslatai.

²⁷ Cs.m.L.Sz.F.Kgy.ir.1833. 66. Zala vármegye észrevételei.

nélkül vádoltak meg valakit, vagy jogtalanul háborgatták békés birtoklását csak azért, hogy esetleg birtokot szerezhessenek. Ennek lesz köszönhető, hogy ezt a lehetőséget az adományrendszernél ki akarják zárni.

Ezt erősíti Szlemenics is, amikor az adományozás törvényes feltételeit tárgyalja:

„azon jószágnak előbbeni adományos ura már magván szakadott, vagy hűtelenségbe s más olyan vétekbe esett légyen, melly a jószágnak örökös veszteségét, és fejedelemre való szállását maga után vonszta.”²⁸

Ugyanakkor Frank Ignác azt rögzíti, hogy

„valamely jószág akármiféle okbul a királyi kincshez tartozik, azt a királyi felségtől azonnal felkérni lehet, és Ő Felsége adomány-levelével oda-engedheti, anélkül, hogy azon jószágot a királyi kincs elfoglalta vagy birta volna, sőt a nélkül, hogy a háramlás oka törvényesen vizsgálva vagy a jószág a királyi kincsnek oda-ítélve lett volna.”²⁹

Jogtudásaink eltérő véleménye is bizonyítja, hogy a tényleges magszakadást és a jogerős ítéletben hűtlenségben való marasztalást nem mindig vizsgálták a birtok eladományozásánál. Miután minden föld az uralkodó tulajdonát képezte elméletileg, ezért lehetett időben korábban birtokot kérni, mielőtt a kért birtok ténylegesen a király kezébe visszakerült volna.

3. Valójában a hűtlenség és a magszakadás jogcímét foglalta magába a *ius regium*, azaz a rejtett királyi jog, a harmadik adományozási jogcím.

„A királyi jog az ország szent koronájának titokban lappangó és fennálló joghatósága, olyan fekvő jószágokra és birtokjogokra nézve, melyeket valaki rosszhiszeműleg és királyi jóváhagyás ellenére bitorol.” (HK.I.24. 1.§.) „A királyi jog bármely rosszhiszemű birtokos fekvő józágaiban és birtokjogaiban száz évig tart s ennyi ideig lehet kereset tárgya, senkinek elélvülési kifogása elent nem állván.” (HK.I.23.)

Jogilag a magszakadás tényleges bekövetkezésekor vagy a hűtlenség jogerős bírói ítélettel történő megállapításakor a birtok visszaszállt a királyra. Ténylegesen azonban az adott birtok másnak a kezében lehetett, mert pl. az elhunyt özvegy felesége özvegyi jog címén vagy az árván maradt leányok hajadoni jog címén benne maradtak a birtokban. Mai szóhasználattal élve haszonélvezeti joguk volt. Azonban királyi birtokról lévén szó, a birtokban bekövetkezett magszakadást és a birtokos által elkövetett hűtlenséget az adománykérő személy száz évre visszamenőleg bizonyíthatta, s nem tekintve a birtokban lévők jogos vagy jogtalan birtoklását peres adományt kérhetett a királytól és a fenn említettek értelmében perek sokasága indult az adománybirtok megszerzése végett. A peres adománnyal van összefüggésben a fent említett „*eventualis defectus*” kérdésköre is, valamint az a tény, hogy az I. tervezet több szakasza igyekszik gyakorlati megoldását adni. A liberális politikusok megítélése szerint

²⁸ Szlemenics Pál: Magyar törvény II. 34. p.

²⁹ Frank Ignác: A közigazság...266. p. Ezt a megjegyzését híres jogtudásunk annak ellenére tette, hogy maga is hivatkozott a IV. Béla által kiadott 1267:6. decretumra, mely leszögezte, hogy magvaszakadt ember birtokát csak rokonainak megkérdezése után lehet másnak adományba odaadni.

„a birtok bizonytalanságának és a juris perek nagy részének valóságos kútfeje a jus regium latens cím alatti adományozás. Ha jussa van a fiscusnak valamely primatus birtokához, indítson iránta pert, maga keresse ki, s adjon jószágot az érdem jutalmául, nem pedig pert vagy is just a perlekedésre s a magánosok több százados békés birtokainak háborúására.”

Éppen a ius regium megítélése kapcsán jelentette ki *Bezerédy*, hogy „a latens jus regium ellenkezik az 1791:67. törvénycikk által előnkbe tűzött azon céllal, hogy a birtok biztosításáról gondoskodjunk.”³⁰ Van olyan megye, amely örökre el akarja törölni a királyi jog intézményét:

*„a latens jus regiumnak a multa, s jövődöre, a Birtok bátorsága végett meg kell szűnni, s az Adományoknak csak a Magvaszakadásból lehet történni, másnak bírásában lévő Jószágnak elajándékozása a Királyi méltósággal ellenkezővén.”*³¹

Elkerülhetetlen volt a fentiek értelmében is a peres adomány létének törvény általi keretek közé szorítása, bár végleges megoldást sem 1795-ben sem pedig 1830-ban nem tudtak adni, de kísérletet azért tettek.

1795. I. 4.§. „Mon secus titulo Notae, vel defectus illius, ex cujus nota, vel defectu jam alter Impetrationem fecerat, seque legitime statui porcuravit, esto in Bonorum possessorio ille, vel Successores ejus non constituentur, ejusmodi Bona amplius impetrari nequemet, exhausto namque per alterum Jure Regio Donatio inefficax est. Et vigor ejus evanescit.”

1830.I. 2.§. „Ex eadem nota, vel eodem defectu, ex quibus alter jam impetrationem fecerat, eamque praemissa legitima Statutione, etiam usu roboraverat, vel saltem intra 32 praescriptionis Capaces a Statutione annos, scopo consequendae usu roborationis legalem viam ingressus, vigorem donationis sustentaverat, esto impetrator, vel ejus soccessores in possessorio non constituentur, collatio valide fieri non potest.”

A két szakasz azt igyekezett pontosítani, hogy ha valaki más hűtlenségére vagy megszakadására hivatkozva birtokot kért és kapott, valamint a törvényes iktatás is megtörtént, akkor harmadik személy újból már nem hivatkozhatott rejtett királyi jogra kizárólag csak akkor, ha az előző adományozás törvényes folyamatába hiba csúszott, pl. az első adománykérő nem iktatta be magát a birtokba. Ezt az intézkedést erősítette volna meg az 1795. I. 7. §-a valamint az 1830: I. 4. §-a, melyek szerint ius regiumra csak akkor lehetett volna hivatkozni, ha az adományt kérő a birtokló megszakadását vagy hűtlen cselekedetét már bebizonyította.

1795.I.7.§. „Si quis latentis Juris Regii, ex incapacitate actualis Possessoris Bona impetret, nisi titulum suae impetrationis

1830.I.4.§. „Donatio super bonis per quempiam possessorii incapacem, vel ex carentia possessorii collata nisi titu-

³⁰ *Kossuth Lajos: Országgyűlési Tudósítások III. 192. p.*

³¹ *Cs.m.L.Sz.F. Kgy.ir.1833. Somogy vármegye javallatai.*

ad Legales Fontes, Notae, vel defectus reducat, Donatio illius inefficax evadit.”

lus impetrationis ad legales fontes notae, vel defectus reducat, inefficax est, salva in reliquo, sensu praevigentium legum contra ejusmodi incapaces legali via procedendi facultate.”

E szakaszok azon túlmenően, hogy a királyi jogra hivatkozás törvényi kereteit törekedtek meghatározni, tartalmaznak még egy kifejezést, mely sajátos kúriai gyakorlat következtében vált általánossá Magyarországon, mégpedig a birtok bírhatás (incapacitas possessorii) jogát.

Tagadhatatlan, hogy az 1222. évi Aranybulla 26. szakasza mondta ki először, hogy idegeneknek Magyarországon tilos birtokot adni,³² majd Werbőczy terjesztette ezt az elvet el, mondván, hogy a nemesek az idegenektől elperelhették a birtokaikat. Ezt a törvényhelyet felhasználva mondta azt a kúria, hogy nem nemesek nemesi birtokot nem tarthatnak a kezükben. Így jött létre a nem nemesek birtok bírhatási jogát tiltó elv hazánkban. A nem nemesek birtok bírhatási jogának rendezése már korábban is napirenden volt az 1832/36. évi országgyűlésen, amikor az urbáriális tervezetet tárgyalták. Akkor e kérdés rendezését levették napirendről, mondván, hogy a birtokviszonyokat a magánjogi tervezetek tárgyalásánál kell elővenni. Ez meg is történt, s a kerületi táblán a követek elsődlegesen azt igyekeztek tisztázni, hogy mi volt az alapja ennek a szerencsétlen kúriai ítéletnek. A Kúria ténylegesen két törvényhelyre hivatkozott, az 1715:23.tc-re és a Hármaskönyv III. 29. és 30. cikkelyére.³³ De míg a törvény csak külföldiekről beszél, Werbőczy arról szól, hogy a jobbágy földesura saját kezelésében lévő földjét nem birtokolhatja. De még ha Werbőczy 1514-ben a Dózsa-féle parasztlázadást követően eltiltotta volna is a jobbágyokat a föld bírhatásától, az évszázados gyakorlat érvénytelenítette ezt a hármaskönyvi rendelkezést. Általános szokás volt Magyarországon, hogy a nemtelenek is rendelkeztek ingatlan tulajdonjogával, mely nem csak a polgárokra vonatkozott a városi fekvő jószág esetében, hanem a jobbágyokra is. Hiszen elegendő arra utalnunk, hogy a jobbágyok az írtásföldet tulajdonukként bírhatták. Ugyanakkor több törvényre is hivatkozhatunk, amelyek ha közvetve is de a nem nemesek birtok bírhatási jogát mondják ki. Természetesen e kérdésben nem tudtak megegyezésre jutni és a jobbágyok birtok bírhatási jogát majd csak az 1844: 4. törvénycikkben mondták ki.³⁴

E kitérő után térjünk vissza a királyi jognak, mint adományozási jogcímnek a tárgyalására. Amíg tehát az előző szakaszok a ius regiumra hivatkozás feltételeit rögzítették addig az 1795:I. 8. §-a büntetéssel fenyegette meg azt, aki jogtalanul hivatkozott a

³² *Érszegi Géza*: Az Aranybulla. Budapest 1990. 32. p. „Az országban kívülre birtokot ne adományozzanak, ha egyes birtokokat elajándékoztak vagy eladtak, akkor azokat adják vissza az ország népének, hogy kiváltsák.”

³³ 1715:23. tc. „Addig azonban, míg a felhívott törvénynek eleget nem tesznek, se a honosság előjogát ne élvezzék, se fekvőjószágok birtokosai ne lehessenek”, HK.III.30.7.§. „Mindazonáltal ez alatt nem azt kell értenünk, mintha az örökséget, melyet a parasztlázatok hagyott vagy eladott, a földesúrtól örökös joggal el lehetne idegeníteni, mert a parasztlázatok földesura földjeiben, azok örökségére nézve, a munka bérének és jutalmán kívül, semmi joga sincs, hanem az egész föld tulajdona a földesurat illeti és reá tartozik.”

³⁴ 1844:4. tc. „Az országban s kapcsolt részeiben született, állandóan lakó, s törvényesen bevett bármely vallású nem-nemes honfiak, általuk bármi címen eddig szerzett, vagy jövőben szerzendő nemesi javakra nézve nemesség hiánya miatti nem-bírhatási ügyúton ezentúl nem háborgathatnak.” Magyar Törvénytár Budapest 1896.

két adományozási jogcím valamelyikére. Ez esetben az általuk felkért birtok örökbecsűjében kellett marasztalni őket.

HK.I.25. „az olyan felkérőt, a gonoszul és igazságtalanul felkért birtokjogoknak örökbecsűjében kell elítélni és marasztalni, hogy hasonló mértékkel mérjenek neki vissza és ugyanazt a kárt szenvedje, amelyet ő akart másnak okozni.”

1795. I. 8. §. „Qui vero Bona per alios possessa titulo latentis Juris Regii injuste impetrat poenam Tituli 25-ti 1-mae in eum duntaxat casum incurret, si Contradictor non attento eo, quod impetrans latentiam Juris Regii non edoceat, Bonitatem insuper Juris proprii legitimet, taliterque poenam praecitati tituli dictari petat.”

Miután a *ius regium* a magszakadás mellett a hűtlenséget is magába foglalta, ha alaptalanul hivatkoztak rá, akkor valójában ártatlanul vádoltak meg egy birtokost a legsúlyosabb büncselekmény elkövetésével. Ezért szabták ki büntetésként a birtok örökbecsű értékének megfizetését, amely az adományba kért birtok egy évi jövedelmének százszoros összegét jelentette. Az örökbecsű érték megfizetésére tehát akkor kötelezték az adománybirtokot kérőt, ha nem tudta bebizonyítani a rejtet királyi jogot, és a birtokban lévő ellentmondott s ennek okát törvényesen bizonyítani is tudta.

Miután Magyarországon kötött tulajdoni- és birtokrendszer volt, ebből kifolyólag igen megszigorították az ingatlanok elidegenítésének feltételeit. Hogy a vevőt valamilyen módon mégis védjék, kialakult a *nil juris* lehetősége, azaz a bevallólevélbe az eladó beleírta, hogy ő és örökösei semmi jogot nem tartanak fenn maguk javára. Ha ez a záradék szerepelt a bevallólevélben, akkor a vevőtől illetve annak örököseitől a vásárolt birtokot nem lehetett visszakövetelni. Ezt a lehetőséget Werbőczy is rögzítette amikor kimondta, hogy

„ha valamely bevalló-levél szövegébe ezt a záradékot: nullum jus...akár szándékosan, akár tudatlanul bevették, az olyan birtokjog, melyre nézve az ilyen bevallás történt, arra, aki a bevallást tette vissza nem tér és vissza nem száll, hanem teljesen a királyi felség adományozása alá kerül.

1. §. Ha pedig a bevallás némely javaknak kölcsönös és viszonyos cseréje vagy más örökös adományozása alapján például szolgálatok jutalmazására ...az említett záradék nélkül történik, akkor, ha az akinek javára ama fekvő jószágoknak adományozása vagy bármely ideiglenes átruházása történt, elhal és örökösöket s más törvényes utódokat hátra nem hagy, e fekvő jószágok ismét s újból arra, aki a bevallást tette vagy ama fekvő jószágokat eladományozta, valamint annak örököseire s összes maradékaira háramlanak, s régi jogon tényleg visszaszállanak és visszakerülnek.” (HK.I.69.)

A birtokjogok elidegenítésének három jogcíme létezett a feudális magyar magánjogban: a szükséges, a hasznos és a igaz ok nélküli elidegenítés. (HK.I.59.) Ha igaz ok nélkül történt az elidegenítés az érvénytelenné tette a szerződést. Feudális magánjogunk csak az okszerű (hasznos) és a szükségszerű okból történt elidegenítést fogadta el törvényesnek és érvényesnek. Önmagában azonban sem a szükséges sem a hasznos ok nem tette biztos jogszerzővé a vevőt, mert az eladó osztályos atyafiai a vevőtől vagy

annak örökösaitől bármikor, megfelelő kártalanítás ellenében visszakövetelheték a birtokot. Az eladó, illetve örököseinek ezen jogát csak úgy lehetett kikerülni, ha a szerzőlevélbe a nil iuris záradékot felvették. Ez azt jelentette, hogy az eladó a maga és örököseinek nevében minden további, a birtokot illető jogáról lemondott a vevővel szemben. Ez a magyarázata annak, hogy a nil iuris záradék a birtokjogok elidegenítésének minden változatánál lényeges elem. Ennek kikötésével lehetett magakadályozni azt, hogyha egy birtokot valaki másra ruházott át, akkor az elidegenítő osztályosai azt a vevőtől visszapereljék. Ha ez a záradék kimaradt, akkor a vevő illetve örökösei bizonytalanságban maradtak megszerzett jogaik valódiságát illetően.

Mindezek előrebocsátása szükséges volt ahhoz, hogy a tervezet 5. §-át megérthessük.

1795.I.5.§. „Neque Bona avita, Fassionem mediante cum Clausula: Nullum Jus etc. Alienata, si per Fassionarium uni ex Condividentibus fatentis successive vendantur, pro casu defectus Fassionarii, cum praevia clausula Fassionem recipientis, Regiae Collationi praescripto Tituli 69.1-mae subsunt, nam in hoc casu venditio Re-fassionem sapit, per duam Jus haereditarium contra dispositionem Tituli 59. 1-mae alienatum, rad proprietariam Familiam redit.”

Itt arról történik rendelkezés, hogy a birtokjogot az elidegenítő fél, valamelyik osztályos atyafiának, azaz lehetséges törvényes örökösének nil iuris záradékkal ellátott szerződésben adta át. Majd a szerződést követően törvényes utód nélkül meghalt, azaz magyszakadt. Ha a fentebb írt rendelkezéseket figyeljük, akkor a nil iuris záradék és a magyszakadás miatt a birtok a királyra szállt volna. De az osztályos atyafiak között kötött adás-vételnél a nil iuris záradék semmissé vált, mert az osztályt követően az osztályos atyafiak kölcsönös öröklési jogot szereztek egymás osztályrészére. Ebből következett, hogy a nil iuris záradék ellenére az egyik osztályos magyszakadásakor, az ő vagyona osztályosaira szállt, s hiába idegenítette el a saját részét. Az egyik osztályos nem gyarapodhatott a többi osztályos kárára, azaz ezt a vagyont is törvényes öröklésre, azaz osztályra kellett bocsátani. Adománybirtok esetében ez azt is jelenti, hogy a birtok nem szállt vissza a királyra. Az osztályrabocsátásnak igen szigorú szabályai voltak Magyarországon, csak pontosításokat szerettek volna megvalósítani az 1795. XX. tervezetben, amely az osztásról rendelkezett, s ehhez hasonlóan XXVI-XXX. tervezetek az örökbevallások szabályait kívánták egységesíteni. E kérdés rendezése valójában inkább e tervezetek sorába tartozhatott volna. Feltételezzük, hogy az adományrendszer általános szabályait tárgyalva itt inkább csak utalás jelleggel említették meg a nullum jus szabályát. (Az 1830-ban elkészült tervezetek közül e szakaszt már kihagyták.)

II. A királyi hozzájárulásról

4. E fent említett jogcímekeket követik a *consensus regius* azaz királyi hozzájárulás esetei, (melyekről a II. tervezet részletesebben rendelkezett) amikor a korábban megadományozott az adománybirtokot az adománylevélben meghatározott örökösök körén kívül, másnak akarta örökíteni vagy tovább adni. Ezen esetekben szükség volt királyi engedélyre.

„A királyi jóváhagyás pedig az, a mellyel a fejedelem vagy a királyi felség az öröklés módja és joga szerint reá háramló birtokjogokra nézve az ország szent koronájának joghatóságát önkéntesen átengedi.” (HK. I. 64.)

Frank Ignác megfogalmazása szerint

„a királyi Felség nem egyenesen, t.i. a magáébul adakozik, hanem csak más adakozását jóvá hagygya: és e szerint különbség vagyon (directa) donatio, et consensus regius, az az (egyenes) adomány és helyben-hagyás között.”³⁵

Ugyanakkor Szlemenics megfogalmazásában a consensus regius nem más, mint

„a királyi felség, valamely adományi ingatlan nemes jószágnak, a nemzetség által tett idegenre való örök általszállítását ünnepi módon jóváhagyja.”³⁶

Itt érdemes még egyszer megemlíteni, mikor lehetett illetve kellett királyi hozzájárulást kérni.

Királyi jóváhagyásnak két változata volt: az azonnali hatályú hozzájárulás, ezt kellett kérni adománybirtok örökbevallásához, adománybirtok közbecsű értékénél magasabb áron történő zálogba adásához illetve az ún. magánadomány tételekor. *Jövőbeni hatályú hozzájárulás* kellett a fiúsításhoz, a fiúv- illetve testvérré fogadáshoz és a törvényesítéshez.

A II. tervezet valójában ezen lehetőségeket igyekezett a gyakorlat számára is egyértelművé tenni. A királyi hozzájárulás első, és joggal mondhatjuk egyik legfontosabb esete, melyet Werbőczy nem is említ e körben, az adománybirtok öröklési jogának kiterjesztése a nőág számára. A II.tervezet 1. §-ának rendelkezése értelmében az a birtokadomány, melyet az uralkodó kizárólag fiúág számára adományozott, a nőág számára is örökölheto lesz, ha az adományszerző rendelkezéséhez, melyet életében tett (örökbevallás, végrendelet vagy más jogügylet címén), királyi hozzájárulást kért és kapott, s ennek birtokában a jogosítottat a törvényes rendelkezéseknek megfelelően a birtokba be is iktatták, akkor a fiág megszakadása esetében nem a fiscus örökölt, hanem a leányág kezén maradt a birtok.

1795.II.1.§. „Consensus regius est: Jurisdictionis S. R. Coronae super Juribus possessionariis in eam successorio Jure devolvensis per Regium Majestatem spontanea cessio. Dictamineque Tituli 63. 1-mae vim Donationis habet, et ideo, dum quispiam Bona pro sexu tantum Masculino impetrat, sed dein sive per Fassionem, sive Transactionem, aut Testamentum jus illud cum sexu etiam legitima statutione, firmatus superinducitur, esto jus regium titulo 24. 1-mae

1830.II.1.§. „Consensus Regius vim donationis habet et ideo bona pro sexu duntaxat masculino impetrata dein vero per Fassionem, Transactionem, aut Testamentum cum sexu foemineo communicata, si hujusmodi axtensio dispositioni Consensus Regius superinducatur, etiamsi illi jus Regium adnexum non sit, emergente tamen masculorum defectu ad jus successionis Fiscii Regii non recidunt.”

³⁵ Frank Ignác: A közigazság...268. p.

³⁶ Szlemenics Pál: Magyar törvény II. 72. p.

circumscriptum, peculialiter adnexum non sit, attamen emergente taliter disponentis in semine virili de ectu, Bona ad Jus successionis Fiscii Regii, quia illud per Consensum Regium sive Transactionem, aut Testamentum Jus illud cum sexu etiam legitima statutione, firmatus superinducitur, esto Jus Regium Titulo 24, 1.mae circumscriptum, peculialiter adnexum non sit, attamen emergente taliter disponentis in semine virili de ectu, Bona ad Jus successionis Fiscii Regii, quia illud per Consensum Regium, sexui etiam foemineo jam collatum est, non recidunt.”

Ez tehát azt jelentette, hogy királyi jóváhagyással az adománylevélben meghatározott örökösök körét kiterjesztették a leányág számára. Ez új rendelkezés lett volna a Hármaskönyvhöz képest, hiszen Werbőczy is ismerte az első szerzőnek azt a jogát, mely a nőág számára is kiterjesztette az adománybirtok öröklési jogát. Ez a jog azonban csak addig élt, amíg az adománylevélben meghatározott örökösök éltek, mert ha megszakadás következett be, akkor a leányokat megillető kiterjesztő jog is hatályát veszítette.

A királyi hozzájárulás alkalmazásával a gyakorlatban a király által eladományozott birtokok kikerültek a megadományozott és örököseink birtokából, s ezzel veszélybe került a visszaháramlási jog érvényesítése. Mindez feltételezi, hogy a II. tervezetben csak ezeket a vitatott eseteket igyekeztek tisztázni.

1795.II.2.§. „Cum Clausula: Haeredibus et posteritatibus Donationibus inseri solita, ductu Tituli 21-mi 1-mae, semper a radice acquisitionis explananda sit, suapte consequitur, quod Consensus Regius per Foeminas, Bonis sexum praecise masculinum originaliter concernentibus, per eadem tamen quocunque titulo possessis cum Clausula Haeredibus et Posteritatibus superinductus, masculos unice earundem Successores denotet, e contra vero si Bona Fassioni mediante, and utrumque sexum comparata sint, et subsequente Fassioni huic, cum praevia Clausula, Consensus Regius superinducatur, aut si res mobiles cum eadem Clausula, Testamento legatae sint, tunc jus

1830.II.2.§. „Cum Juris qualitas in bonis, clausula haeredibus et posteritatibus affecis, ductu titulo 17. Et 21. 1-mae radice adeptionis et indole bonorum definienda sit, id circo Consensus regius bonis originaliter sexum masculinum concernentibus per Foeminas in possessoris superinductus, masculis unice earum successoribus deservit.”

successionis ad utrumque sexum pertinebit, quia, úti praemissum est, juris qualitas in similibus Bonis, per Donationem, vel Consensum Regium cum praecitate Clausula Haeredibus, et Posteritatibus adfectis, ex indole sua, et radice adaptionis definienda est.”

Mindezek értelmében az adománylevél örökösöket meghatározó záradéka, mindig az adományozás időpontjától érvényes. Ezért, ha az adománybirtokot a megadományozott családjának/nemzetségének nőága tartotta a kezében, meg kellett vizsgálni, hogy miképpen történhetett ez. Ezért tisztázni kellett az adománylevél záradékát, s most is ugyanaz a kérdés merül fel, amelyet már az I. tervezet 6. §-ának elemzésekor is említettünk. Miután az örökösök és az utódok Werbóczy által adott meghatározását eltérő módon értelmezték és a mindennapi élet bizonyítéka szerint nemcsak a fiág de a megadományozott nőága is kezében tarthatta az adománybirtokot, természetesnek tűnik, hogy ezt a tervezetek készítésekor tisztázni szerették volna. A II. tervezet 2. §-ában erre kívántak választ adni, amikor rögzítették, hogy különbséget kell tenni azon megoldások között, hogy: 1. a férfiág örökölte az adománybirtokot az öröklési záradék szerint is, de időben később, királyi hozzájárulást kérve a birtok öröklését kiterjesztették a megadományozott nőágra is. Ebben az esetben el kell határolni egymástól az adománybirtokot elsőként szerző férfiágát a consensus regiussal birtokba jutott nők férfiágától. 2. Az is lehetséges, hogy örökbevallás vagy végrendelet útján jutottak a kérdéses birtokba a nők, melyhez szintén királyi jóváhagyást kellett kérni, ekkor azonban a birtok megszerzésének pillanatától a birtok szerzőjének mindkét ága, férfiak és nők, egyaránt öröklési jogot a szereztek.

A kerületi tábla ülésén a vitát leegyszerűsítve került rögzítésre az, hogy „a királyi hozzájárulásnak adomány ereje van s ezért ha csak férfiágot illető birtoknak a nőágra átruházásához hozzájárult az uralkodó, az ily birtokhoz a fiág kihalta után a kincstárnak nincs joga.”³⁷ (Ugyanakkor már most meg kell jegyeznünk hogy a VII. tervezet külön is kitér a férfiak és nők öröklésére az adománybirtokban.)

A királyi hozzájárulás következő esete, amikor a megadományozott el akarja idegeníteni a királytól kapott birtokát. Ennek több változata lehetséges, mégpedig ha örökbevallást, azaz adás-vételi szerződést köt, ha időleges bevallást, azaz zálogszerződést kíván eszközölni, (érdekes módon erről az esetről a II. tervezetben nem történik említés, de a magánjogi tervezeteknek külön csoportja tárgyalja a zálogbaadás feltételeit), valamint az a ritka eset, amikor valaki magánadományt kíván eszközölni. E lehetőségeknek a szabályait valójában Werbóczy igen pontosan körülírta és a tervezetek részletesen tárgyalják az örökbevallás gyakorlatban felmerült problémáit is, ezért a tervezetben csak az adománybirtokot érintő legvitatottabb kérdések kerülnek elő. Így a 3. szakaszban tárgyalt eset, amikor az adománybirtokot megvásárlónak magvaszakad és az adománybirtok örökbevallásához kért királyi jóváhagyó levélbe a saját maga által korábban szerzett illetve örökölt birtokait is beleíratta.

³⁷ Kossuth Lajos: Országgyűlési Tudósítások III. 226. p.

1795.II.3.§. „Si Fassionarius Consensum Regium Fassioni superinducatur, seque legitime statui curet, amplius de Bonis Fassioni involutis, licet per se acquisitis, et possessis, in casu defectus sensu Articuli 26. 1715. Libere disponere non potest, est Bona talia ad Collationem Regiam recidunt, et valide per quemcunque poterunt impetrari.”

1830.II.3.§. „In Bonis, per fassionem perennalem, cui subsequere Consensus Regius cum praevia clausula accessio, ad utrumque sexum comparatis, Jus successionis utriusque sexui comperet.”

Miután az adománybirtok eladásához királyi jóváhagyást kell kérni, s ebbe a jóváhagyó levélbe rendszerint az adás-vétel tárgyát képező birtokot is beleírják, ezáltal a jóváhagyó királyi levél valójában tényleges adománylevélként funkcionál, amelynek a már többször említett módon öröklési záradéka is van. Ha a vevő ebbe a jóváhagyó királyi okiratba a saját pénzen korábban szerzett vagy örökölt birtokait is beveteti, akkor ezek a birtokok is felveszik az adománybirtok sajátosságait. Ha a vevőnek az öröklési záradék szerint magvaszakad, akkor az adománylevélbe foglalt valamennyi birtok az 1715:26. törvénycikk értelmében visszazáll a fiscusra, s a szabályok értelmében válik az uralkodó által eladományozhatóvá. A magyar birtokrendszer azon sajátossága nyilvánul itt meg, amikor eredetét tekintve egy birtok szerzett vagy ősi birtoknak minősül, de valamilyen oknál fogva a birtokos adománylevelet kér és kap birtokára, sőt tényleges birtoklását bizonyítani is tudja, a birtok jogi megítélése megváltozik, s a királyi adománylevél által az adománybirtok jellegét ölti fel. Hasonló megoldással fogunk találkozni a következő tervezetben, mely a nádori adományt elemzi.

Ha szűk körben is, de Magyarországon is létezett a *magánadomány* intézménye, amelyhez természetesen királyi hozzájárulást kellett kérni, s a magánadományban részesülőt is be kellett iktatni a birtokba. A királyi jóváhagyás a magánadományt is teljes értékű adománnyá teszi, melyet nem szüntet meg az a tény sem, ha a magánadományt tevőnek vagy örökösének magvaszakadt volna. Miután Magyarországon minden ingatlan jószág legfőbb ura a király, ennek következtében magánadomány esetében a királyi hozzájárulással azt juttatták kifejezésre, mintha az adomány a király kezéből történt volna.

1795.II.4.§. „Consensus Regius etiam sub privatis Sigillis celebratae superinductus, validus est, et eveniente Fatentis, aut Successorum ejus reali defectu, propterea nova Impetratione opus non est.

1830.II.4.§. „Consensus Regius fassioni quoque sub privatis Sigillis celebratae superinductus validus est, evenicuteque Fatentis, aut Successorum ejus reali defectu, posterea novae impetrationis necessitas nonerit.”

A királyi hozzájárulás fent említett eseteiben, amikor eladás, zálogba adás vagy magánadománytétel történt, a szerző valóságos és biztos jogának megszerzéséhez szükséges volt, hogy az adott birtokba a szerzőt beiktassák. Amíg ez nem történt meg addig a birtokszerzés függőben maradt. (Ennek részletes szabályait az V. tervezet szabályozza.) Ha a beiktatást a szerző megkísérelte, de ellentmondtak és az ellentmondó ennek törvényes indokát is adta, akkor a királyi hozzájárulás is érvénytelenné vált,

mert érvényesíteni kellett azt az általános elvet, hogy az adományozás, a királyi hozzájárulás mások jogának sérelme nélkül történt. Ennek a gyakorlatban is alkalmazható szabályozását adta az 5. és a 6. szakasz.

1795.II.6.§. „Si etiam Consensus Regius per Fassionarium extra possessorium Fassionalis substrati constitutum, Fassioni superinductus, in Processu contradictori, etiamsi Fatentis, aut antenatorum Possessorium plene probetur, nisi jus quoque fatentis doceatur, jus perfectum non tribuit.”

1830.II.6.§. „Si Fassionarius extra possessorium fassionalis substrati constitutus, super Fassione Consensum Regium impetreti, docere debet actualem possessorem et Contradictorem fluto et revindicabili Juris titulo possessorio messe, fatentem vero fassionale bonum avito jure possedisso in qua proba si defecerit, nisi jus fatentis doceat, Consensus Regius eidem jus perfectum non tribuet.”

Valójában mindkét tervezetben azt akarták szabályozni, hogy ha a királyi hozzájárulással adománybirtokot nyerő beiktatásakor ellentmondtak, az ellentmondást igazoló perben csak akkor szerezhetik meg a birtokot, ha az eladó korábbi birtoklásának legteljesebb jogosultságát igazolja. Amennyiben ez nem történik meg, a szerző elveszti a birtokot. 1830-ban a tervezet szövegét annyival egészítették ki, hogy csak akkor lehet a vevő nyertes, ha az eladó gyökeres ősi jussát az eladott birtokra be tudta bizonyítani. Az ősi jognak a felvetése azonban kétségessé teszi e szöveg értelmét, hiszen itt nem a szó szoros értelmében vett ősi birtokról van szó. Azt a XX. tervezet magyarázta. Valójában a hangsúly a *gyökeres jog* bizonyításán volt.

A jövőbeni hatályú királyi hozzájárulások közül a tervezetek kizárólag a fiúsítással foglalkoztak. A fiúsítás gyakorlatát a Károly Róbert honosította meg hazánkban, amikor 1332-ben Gersei Margitot az apai birtokok örökösévé tette: „a királlyal és a Koronával szemben tanúsított hűségéért és azért, hogy a király hűségén és szolgálatában meghaltak hereditas-a ne kerüljön ellenséges elemek kezére, ... különleges kegyelemből a királyi hatalom teljességéből és fejedelmi nagylelkűségéből Margitot ...valóságos örökössé tette azok háramlott birtokaiban.”³⁸

Ezzel Károly Róbert teljesen idegen szokást honosított meg hazánkban, hiszen az a tény, hogy az ősi/nemzetségi birtokot kizárólag a nemzetség férfitagjai örökölték, valamint, hogy az adománybirtok öröklése is eredetileg a fiúág számára volt biztosítva, megakadályozta, hogy a leányok ingatlan jószágot örökölhessenek a leánynegyed és az apai szerzett vagyon kivételével. Ezt az ősi rendszert bontotta meg Károly Róbert, s valójában jogilag tette lehetővé, hogy az árván maradt leánynak mégis megmaradjon az apai birtok. Miután ezt királyi privilégiumban tette, melyben az örökölhető birtokokat is felsorolta, valójában a fiúsítást kimondó levél adománylevélnek tekinthető. Jövőbeni hatályú annyiban, hogy a fiúsítás végső ereje akkor következik be, ha a fiúsított leánynak törvényes fia születik, aki anyja után, a ténylegesen férfiágot illető birtokokat megörökölheti. Károly Róbert ezen példáját követve kialakult az a szabály, hogy a magszakadás előtt álló férfi királyi kegyelemmel családjának valamely nő tagját fiúsíthatja, s ezzel örökösévé teheti.

³⁸ Fügedi Erik: Az Elefánthyak. Budapest, 1992. 85. p.

„A fiúsítás az a cselekedet, mely szerint a magszakadáshoz közelgető férfiú a maga familiájából való fejér személyt, azon nemesi fekvő jószágokban, a melylyel csak férfiúi ágat illetnek királyi privilégium megegyezéssel, maga férfiúi örökösévé tesz.”³⁹

HK.I.7. „akiknek csak anyjuk nemes, de atyjuk nem nemes, valóságos nemeseknek nem mondjuk, hacsak netán a király az asszonyt az atyai jogok valóságos örökösévé (de a törvényes örökösök sérelme nélkül) nem tette és nem fiúsította. Mert ily módon nem nemes atyától származott fiai is (mivel a fiúsításnak olyan ereje és természete van, mint az adományozásnak és a birtokjogok átruházásának) valóságos nemesek lesznek.”

HK.I.50. „a fiúsításnak pedig azaz ereje és természete van, a mi az adományozásnak.”

Frank Ignác szerint

„a fiúsító levélnek ereje abban áll, a fiúsított asszonyra nézve, hogy fiörökséget nyer, mintha fi volna, és hogy a józágrul mint keresményéről szabadon intézkedik. A nyert örökségre nézve, hogy ez tovább is kizárólag fiáé marad. Szülöttjeire nézve, hogy ezek igaz nemesek lesznek, habár attyok nemtelen volna.”⁴⁰

Franknak az a megállapítása nem igaz, hogy a fiúsított nő szabadon rendelkezhet a vagyonról, hiszen ő maga is azt mondja, hogy az a vagyon kizárólag a fiaé marad. Gyakorlatilag a fiúsítás lényegét rögzítik a tervezetek, azzal a kiegészítéssel, hogy ha a fiúsító levélbe még a királyi jogot is rögzítik, akkor a fiúsított nő magvaszakadt nemzetségének minden vagyonát megörökli.

1795.II.7.§. „Filia praefecta, si praefectionalibus Jus quoque Regium adnexum sit, potest ita, porut alter extraneus a sanguine, edocto Jure Regio, Bona, et Jura deficientis Familiae requirere.”

1830.II.7.§. „Filia praefecta, si praefection alibus jus quoque Regium adnectatum, edocto hoc, ita prout alter a sanguine extraneus, Jura deficientis familia in bonis sibi collates requirere poterit.”

Valójában a fiúvá és a testvérré fogadásnál, valamint a törvényesítésnél is a nemesi birtokot királyi kegyelemmel biztosítják valakinek. Feltehető, hogy a tervezetek ezért nem tértek ki ezek megemlítésére.

³⁹ Czövek Istvan: Magyar hazai polgári magános törvényről (Kelemen Imre munkája szerint).I. Pest, 1822. 145. p.

⁴⁰ Frank Ignác: A közigazság ... 310. p.

III. Az új adomány

5. Az eddig említett adományozási jogcímek mellett élt még az új adomány intézménye, amely az adománynak egy különös neme, s ezért sok vonatkozásban különbözik a királyi adomány más eseteitől.⁴¹ Új adomány alatt értjük azt, amikor:

„némelyek, fekvő jószágaikat és birtokjogaikat új adományozásuk czíme alatt, gyakran az ezekben lappangó minden királyi joggal szokták a királyi fenségtől maguk és örökösük számára felkérni, azt állítván, hogy eleik régtől fogva, vagy ők maguk is, legalább megnyerésük és megszerzésük ideje óta, az ilyen jószágoknak békés birtokában vannak.” (HK.I.36.)

Az adományrendszerről szóló tervezetek közül a III. külön kitér az új adományra mondván, hogy az a megelőző birtoklást bizonyítja és jogilag megerősíti.

1795./1830.III.1.§. „Nova Donatio edocto praehabito possessorio relate ad extraneos perfectam Juris probam constituit, non tamen contra sexum foemineum, in actuali Possessorio ante novam hanc quoque Donationem constitutum, quia ad exclusionem sexus foeminei Jura radicalia, et primitivae acquisitiales produci debent.”

Az eddig említett adományozási jogcímeiktől abban különül el az új adomány esete, hogy itt a birtokban ülő személy kérheti, hogy eddigi birtoklásának jogcímét az uralkodó királyi privilégiumlevéllel, azaz adománylevéllel erősítse meg, mert nincs megfelelő bizonyíték a kezében, hogy birtoklását jogilag igazolni tudja. Ez előfordulhatott akkor, ha régi szállásbirtokot kellett igazolni, s a nemzetség kezében nem volt olyan osztályoslevél, amely a jelenleg birtokló vér- és jogközösségét őseivel bizonyította volna. Az is előfordulhatott, hogy az elbirtokló kért adománylevelet, ha a birtok eredeti tulajdonosa, az elbirtoklóval szemben gyökeres jogát nem tudta bizonyítani. Az új adomány kérésének viszont szigorú feltétele volt, hogy az adománylevélben csak olyan öröklési rendet lehetett kérni a királytól, amilyen öröklés az adott birtok vonatkozásában az érintett nemzetségben élt.

Az előző tervezetekhez hasonlóan a III. tervezet is csak a joggyakorlatban előforduló vitás kérdéseket kísérel meg rendezni, ezért erősíti meg a Werbőczy által is rögzített tételt, hogy az új adomány az előző birtokban létet erősíti meg, és birtokon kívüliekkel szemben teljes bizonyítékot ad a birtokosnak. De ugyanakkor rögzíti, hogy az új adomány nem jelent bizonyítékot a birtokban ülő nőággal szemben, ellenük csak korábbi szerzeménylevelet lehet felhozni. Ezért nagyon fontos, ismételten, hogy tisztázzák, hogy a nőág milyen jogcímen van a birtokban. Erről írta Frank Ignác, hogy

⁴¹ Illés József: A nova donatio (új adomány) jogi természete. In: Notter Antal Emlékkönyv. Budapest, 1941. 634-644. pp. Itt jegyezzük meg, hogy az új adomány rendszerét 1795-ben a Werbőczy korára kialakult formájában szabályozták. Az újabb szakirodalomban felvetődött a kérdés, hogy az Anjouk és Luxemburgi Zsigmond uralkodásának idején az új adománynak más rendszere is élt. Engel Pál. Nagy Lajos ismeretlen adományreformja. Történelmi szemle, 1997. Gericcs József-Ladányi Erzsébet. Az „új adomány” jogintézménye a 13. századi magyar okleveles gyakorlatban. Levéltári Szemle.

„az eddig osztozkodott leánygot sem lehet későbbi új adománnyal kizárni, bár a jószág kimutatása és odahagyása (statutio) ellenkezés nélkül történt. Mert a birtokban a leánygot is felelni csak erős gyökeres levelekre tartozik.”⁴²

Érvénytelen az új adomány, ha az, aki kéri birtokon kívül van és a tényleges birtokos ellentmond az új adományt kérő beiktatásának, még akkor is, ha az ellentmondóval szemben a birtokba jutni kívánó időben régebbi és hosszabb idejű birtoklást bizonyított. Az ellentmondóval szemben csak akkor lehetett az új adománynak érvényt szerezni, ha a birtokon kívül lévő bizonyította, hogy az ellentmondó őt vagy elődeit erőszakosan űzte el a birtokból, „mert az új adomány csak igaz birtokosnak használ. Azonban azt, aki erőszakos fogláló ellenében maga visszahelyeztetését kéri, azt úgy tekinteni lehet mint való birtokost.”⁴³

Az új adomány lényegének, hogy a birtokot kérő az adott birtok *békés birtoklását* bizonyítsa, kivételt adtak, ha a felkérő bizonyította, hogy őt a birtokából *jogtalanul és erőszakosan* kivetették.

1795/1830.III.2.§. „Non secus inefficax est nova Donatio ex petitorio, ompetrata, contra Contradictorem in actuali possessorio Bonorum constitutum, si is perinde nova Donatione, legitima Statutione, et Possessorio firmata, alterius tamen Impetrationem praecedente, provisus sit, esto vetustius, et longiori tempore continuatum Possessorium eidem per Impetratorem opponatur, nisi fors videntur sui per Contradictorem, aut Praedecessores illius factam excussionem doseat.”

6. Bár a tervezetek külön nem tesznek említést róla, mégis itt kell megemlítenünk, hogy bár az adományozásnak csak öt jogcímét ismeri a Hármaskönyv, a török kiűzését követően azonban elterjedt az az uralkodói gyakorlat, hogy a török elleni harcokban tanúsított magatartásért, más törvényes jogcímet nem említve, birtokot adományoztak, s ezt *ius armorum* jogcímmel tüntették fel. E gyakorlat ellen már a korábbi országgyűléseken is tiltakoztak, de különösen élesen vetődött fel a kérdés az 1830-as években. Ezt tükrözték a vármegyei vélemények is.

Zala megye javaslataiban kifejtette, hogy „hazánk régiebb törvényei különösen a Hármaskönyv cikkelyei csak öt különböző címekeket ismernek, melyekből legalább egyikén alapulni kellene minden királyi adománylevélnek, hogy az törvényesnek, és tellyes erejűnek tekintethessék. Legújabb időkben azonban készültek olly királyi adomány levelek is, melyek egyedül a fegyver hatalmas foglalásának jussára utalván, az elszámolt adományi címekről még csak említést sem tesznek. (*ius armorum*)”⁴⁴

A török kiűzését követő időkben felállított *új szerzeményi bizottság*, amely kötelezővé tette, hogy mindenki bizonyítsa be birtoklásának jogcímét, s ha ez nem sikerült, akkor a királyi fiscusra szállt a birtok, melyet az uralkodó eladományozhatott híveinek. Ennek során a Habsburg uralkodók figyelmen kívül hagyták a magyar szokásjogi szabályokat, s a török elleni harcban nyújtott segítségre, azaz fegyverjogra hivatkozva birtokokat adományoztak. E gyakorlatot bizonyítják az 1715:1.; 1741:21.; 1791:36.;

⁴² Frank Ignác: A közigazság...309. p.

⁴³ Frank Ignác: A közigazság...301. p.

⁴⁴ Cs.m.L.Sz.F. Kgy.ir. Zala vármegye javaslatai. 1833. 76. p.

1792:13. törvények, melyek a jutalomra méltó hazafiaknak rendelik elajándékozni a birtokokat.

Somogy megye véleménye is azt erősíti, hogy „az utóbbi időkben ex jure armorum tett adományok semmi igazságban nem gyökereznek, holott a Haza részeinek vissza nyerésére a Haza minden áldozatokat tett, s a Pragmatica Sanctio a vér és költségbeli áldozatot a Birodalom részeinek is közös kötelességévé változtatta, melyre nézve hadi költségek pótlására felvett, titulus nem szolgálhat., annál inkább örökös nem lehet: Ő Felsége pedig a fiscus kezére ment jószágokat conferálni törvény szerint köteles, ezen titulus alatt lévő adományoknak is meg kell szünni.”⁴⁵

IV. A nádori adomány

Az adományrendszer keretében mindeddig a királyi adományról esett szó, de joggyakorlatunk ismerte a nádori adomány intézményét is. Ennek szabályait legelőször az 1446: 10–12. határozatban rögzítették:

„a kormányzó úr azokból a falvakból, a melyek jövőre magszakadás címén továbbá -hűtlenség- címén fognak az ország szent koronájára háramolni, amely falvak 32 telket és nem többet foglalnak vagy foglalhatnak magukban, azok részére, akik az ország szent koronáját híven fogják szolgálni, adományokat osztogathasson. Ha azonban az előbb érintett 32 teleknél többre terjedő városok, mezővárosok és falvak háramolnának, azokat nem szabad 32 telkenként széttagolnia vagy felosztania s azokból 32 telek címe alatt bárki javára is adományt tennie, hanem minden ilyenmű várost, mezővárost és falut osztatlanul kell a korona részére fönntartani. [ ] ha a kormányzó úr valakinek egyszer már adományozott, annak részére többé adományt ne tehessen. Azokat a birtokokat, amelyek hűtlenség miatt a koronára háramlottak, mindaddig elfoglalni és azokból semmi módon adományt tenni ne lehessen, amíg azoknak birtokosait illetékes bírások útján el nem ítélték.”

Mіндеzen rendelkezéseket a későbbi törvényeink is megerősítették, mint pl. az 1609:66.; az 1659:30. és az 1715:33. törvénycikk:

„a magvaszakadtak és hűtlenek javainak adományozása körül való nádorispáni s egyszersmind helytartói hatalomra nézve továbbra is vitatkozásnak helye ne legyen, határozták, hogy a nádorispánok s egyszersmind helytartók, az ily magvaszakadtakra vagy hűtlenekre néző birtokjogok vagy ingatlan javak adományozásának jogát [ ] mostantól jövőre is, a király s ország irányában érdekemet szerzett személyek részére folytathassák.”

A nádor által történt adományozás sok vitára adott okot, s ezért 1795-ben ismét kísérletet tettek ennek pontosítására, bár meg kell jegyeznünk, hogy valójában mindkét tervezet az 1446-ban már rögzített feltételeket határozta meg újból. Így rögzítették ismét, hogy a nádor a jövőben is csak ingatlan javakat adományozhat el.

⁴⁵ Cs.m.L.Sz.F. Kgy.ir. Somogy megye javaslatai. 1833.

1795.IV.2.§/1830.IV.1.§. „Dominus Regni Palatinus in posterum quoque non nisi bona immobilia, seu hoc sint praedialia, sue populosa ad vires triginta duarum integrarum sessionum conferre possit.

Az eladományozott birtok mértéke a 32 teljes jobbágytelek nagyságát nem haladhatja meg, amelybe bele kellett érteni a földesúri és királyi haszonvételeket, mint a legelő, az erdő, a mészárszék, a sörfőzők, az olvasztó házak és a kocsmák. Ha ugyanakkor mindebbe uradalmi föld vagy pusztta került, akkor a telek nagyságát 1200 négyszögöllel kellett számítani. Ha a nádor által eladományozandó birtok kiterjedése nagyobbak tűnt a megengedettnél, akkor az említett haszonvételeket ki kellett venni a birtokból.

1830.IV.2.§. „Duaevis igitur Palatinalis Collatio, potaltum sessionum numerum excedens, ductu art. 33:1715 per Fiscum Regium everti potesta. In hoc tamen casu.”

1830.IV.3.§. „Allodialia territorialia item, ac regalia beneficia ad sessionum Calculum, velut earum accessoria non assummentur, prout nec sessionalis supernatalia, in quantum integram sessionem haud adequaret in considerationem veniet.”

Ezek a rendelkezések önmaguknak is ellentmondanak, mert ki dönti el, hogy mikor kell a haszonvételeket figyelembe venni és mikor nem. A nagyobb problémát azonban az okozta, hogy az egész jobbágytelek mértékét Mária Terézia az 1767-ben kiadott Urbáriumában határozta meg, melyet igaz ugyan, hogy csak nagyon nehezen, II József erőteljesebb fellépésére hajtottak végre, de végső soron épp az 1790. évi országgyűlésen még törvénybe is iktatták annak rendelkezéseit. Ennek értelmében a telek nagyságát egyrészt meghatározta a föld milyensége, másrészt, hogy az adott vármegyében elegendő föld állt e rendelkezésre a jobbágyok számára. Ennek köszönhetően az egyes vármegyékben eltérő nagyságú jobbágytelkeket találhattak, amelyet tovább bonyolított az a tény is, hogy a telkek méretét ún. sessioban határozták meg, melynek tényleges nagysága az 1100 és az 1300 négyszögöl között mozgott. „Hazánk némely részein a jobbágy ülésnek egész mennyisége csak 27 holdakból, más vidéken pedig 60 holdakból áll, a majorbéli birtokra mindenhol 50 holdat határozni, csak azért sem volna helyes és igazságos, mert a major földek hasonló mennyiségben is mindenkor több hasznot hajtának tulajdonosaiknak, mint a legboldogabb helyheztesű jobbágy ülés.”⁴⁶ Mindezt látva, miért kellett akkor a nádori adomány mértékét változatlanul az 1446. évi határozathoz igazítani és 32 jobbágytelekhez kötni?

Érvénytelen volt a nádori adomány, ha az ajándékozandó birtok a 32 jobbágytelek nagyságot meghaladta. De a meghatározott méret fenntartása miatt nagyobb birtokot nem oszthat meg a nádor, sőt több vármegyében fekvő területet sem bonthat meg azért, hogy a 32 egész telek nagyságon belül maradjon.

De rögzítették azt is, hogy a nádor csak nemesi birtokot adományozhat és egy személynek csak egyszer, bár a gyakorlatban ez utóbbi feltételt többször megszegték, s ugyanannak a nemesnek a nádor többször is adományozott birtokot. Erre tekintettel mondták azt 1795-ben, hogy ha a nádor valakinek akár egyszer, akár több ízben már akkora telket adott, amely a 32 telek mértékét elérte, akkor ugyanannak a személynek

⁴⁶ Cs.m.L.Sz.F.Kgy.ir. Zala vármegye javaslatai. 1833. 79. p.

még egyszer nem adományozhat, ha pedig kiderül, hogy a nádor túllépte ezt a határt, akkor az adományt a kincstár érvénytelenítette.

1795.IV.5.§. „Denique, ut si cuipiam ad mentem Articuli 19. 1741. Possessionis capaci Palatinus sive simul, et semel, seu iteratis vicibus 32. Sessiones contulerit, ei amplius collationem dare non valeat, quapropter si simul sumptas has collationes numerum 32. Sessionum, in sensu Articuli cujus assumptum, suare compertum fuerit, quevis posterior ejusmodi Palatinalis collatio, quae videlicet cum Calculo prioris numerum 32 Sessionis excedere dignoscetur, in sensu Articuli 32. 1715. Per Fiscum Regium everti poterit.

Kiegészítésként a nádori adománnyal kapcsolatban is rögzítették, amely a királyi adomány rendszeréből következett, hogy a kamarai eladások, cserék zálog természetével bírnak, ezért azokat érvényesen a nádor nem adományozhatja el.⁴⁷

1795.IV.6.§. „Caeterum hoc quoque declalare necessum est, quod sicut Bona per Fiscum Regium possessa, ita et illa, quae penes Camerales venditiones ex natura sua alioquin Pignus tantum redolentes, possidentur, aut quae Fiscus Regius in manifesto defectus casu ad mentem Articuli 25.1715. propria autoritate apprehendit, vel intuitu quorum in Caducitatibus dubiis viam praecitato Articulo praescriptam ante collationem Palatinalem ingressus est, esto relae possessorium adeptus non sit, per Palatinum amplius conferri non possunt.”

1830.IV.7.§. „Sicuti bona per Fiscum Regium possessa, ita etiam illa, quae penes Camerales venditiones, et in dole sua aliaquia non nisi pignus aedolentes, tenentur; aut quo Fiscus Regius in manifesto defectus casu ad mentem Art. 25.1715 propria autoritate apprehendit, vel intuitu quorum incaducitatibus dubiis viam praecitato articulo proscriptam ante collationem Palatinalem ingressus est, esto reale – possessorium adeptus sit, per Palatinum amplius conferri non possunt.”

Az 1831-32-ben készült megyei vélemények legtöbbje kifogást emelt e tervezet szövege ellen, hiszen a nádori adomány mértékét a korábbi szövegezésnek megfelelően urbáriális telekben határozták meg. Csakhogy az 1767-ben kiadott, s később bevezetett Urbárium rendelkezésének megfelelően az urbáriális telkek mértéke az ország egyes területein különbözők voltak attól függően, hogy az Urbáriumban meghatározott föld minősége milyen volt az adott megyében. Így a 32 egész jobbágytelek meghatározás négyesgömbben számolva ténylegesen eltérő nagyságot jelentett.

⁴⁷ Lásd. 1795.I.1.§ 7. p.

V. A beiktatásról

A beiktatás (statutio) az az eljárás, amellyel a nemesi birtok új tulajdonosát vagy birtokosát az adott birtok tényleges használatába bevezetik, Szlemenics találó megfogalmazása szerint, „*az adományosnak a jószág színe elejébe való vezetése, és a jószág fejedelem részéről való általadásának kinyilatkoztatása.*”⁴⁸

A statutio célja az volt, hogy az adományos a jószág kétségtelen tulajdonosává, egyben birtokosává váljon, mert így lehetett tisztázni, hogy az adományozással a király másnak a jogát nem sértette-e meg. Minden adomány érvényét veszítette, ha nem történt meg meghatározott időn belül a beiktatás.

„elveszti kiváltságát az, aki törvényes időben nem él a neki adott és engedett kiváltsággal. Pl: ha a királyi felség valakinek várat, vagy akármely más birtokjogot adományoz és az adományos egy év forgása alatt, a királyi vagy nádori és valamely hiteles hely emberei útján, adomány-levelét végre nem hajtatja: akkor az év leforgása után az ilyen adománylevél minden erejét veszti, amelyet még a kegyelemmel nyert iktatólevéllel sem lehet megújítani, hanem adománylevelet újólag kell készíteni és kiadni.” (HK.II.11.)

A megadományozottnak beiktatást elrendelő parancsot, mandátumot kellett kérnie vagy a királytól, vagy az ország valamely nagybírójától. A két mandátum között lényeges különbség volt. A király által kiadott mandátum magába foglalta az adománylevelet is, melynek következtében a megadományozottnak egy év állt a rendelkezésére, hogy a beiktatást végrehajtsák.⁴⁹

„minden királyi adományt, akár valamely elhunyt magszakadásának, akár valamely gonosztevő hűtlenségének, akár a királyi jogokat bitorlók királyi jogának, akár pedig a fekvő jószágok jogszerű birtokosai új adományának czíme alatt történtek és keltek legyen; az adományozás napjától számított egy év forgása alatt, törvényes iktatással meg kell erősíteni és állandósítani, akár ellene mondjon valaki, akár nem.” (HK.I.32.)

Ha az ország valamely nagybírája adta ki a beiktatási parancsot, akkor csak hat hónap állt a megadományozott rendelkezésére.

1795.V.3.§/1830.V.4.§. „Pro majori autem regnicolarum commoditate, ad anteventendas etiam quod Possessorium Regii, vel Palatinalis Hominum questiones, et ex hujus solennitatis defectus controversum Statutorium valorem, pro Regio vel Palatinali Hominibus, quilibet Nobilis, sive in eodem, ubi Statutio fit, seu alio Regni Comitatu possessionatus, Statutionem legitime peraget, observato caeteroquin circa Relationem, atque alia requisita Articuli 39.1723. praescripto.

⁴⁸ Szlemenics Pál: Magyar törvény 93. p.

⁴⁹ 1542:23. tc (VI). „Az adományok és ideiglenes átruházások, továbbá a fekvő jószágokban és örökségekben való utódlás iránt törvényesen létesített szerződések, nemkülönb az örökvételek, a királyi jóváhagyások és zálogosítások, amelyekhez tudniillik az ország decretuma értelmében törvényes iktatások szükségesei, de amelyeket az előbb említett évek alatt az idők mostohaságánál fogva nem lehetett törvényes iktatással megerősíteni, tartsák meg erejüket. Úgy mindazonáltal, hogy azokat mindenki a most folyó márczius hónap elsejétől számítandó egy év alatt tartozzék törvényes iktatásokkal megerősíteni.”

A beiktatási eljárást hiteles hely közreműködésével lehetett fogantatósítani. A mandátumban megjelöltek néhány királyi embert, akiknek abban a megyében, ahol az adománybirtok feküdt szintén birtokkal kellett rendelkezniük. A mandátumban megjelölt királyi emberek közül kiválasztottak néhányat és a birtok fekvése szerint illetékes hiteleshely is kijelölte eljárásra a maga két emberét. Ezt követően a beiktatás napját meghirdették, s arra az adományos rokonait, megyebelieket, de legfőképpen a birtok szomszédait és határosait meghívták. A beiktatáskor az, akinek jogát az adományozás sértette még ellentmondhatott, s ha az ellentmondás elhangzott, akkor jogszerűen a beiktatást már nem lehetett fogantatósítani. Ha nem volt ellentmondás, akkor a hiteleshelyi emberek karonfoglák a megadományozottat, és a szó legszorosabb értelmébe bevezették a birtokba, kezébe földrögöt adtak, ezzel szimbólikusan is jelezve, hogy ő lett a birtok tényleges és jogos birtokosa.

„A törvényesen véghezment iktatásnak, akár történt legyen reája nézve ellentmondás, akár nem általánosan az a fogantatossága vagy, hogy az adományul nyert jószágot, míglen a törvényesen beiktatott adományos nemzetség magván nem szakad, ha annak birtokába nem jutott volna is, a jószág fejedelemre szállásának azon kütféjből mellyből azt az adományos nyerte, senki adományra fogantatósan fel nem kérheti.”⁵⁰

Érvényes maradt a beiktatás abban az esetben is, ha az eljárás során valaki ellentmondott a beiktatásnak, de azt még 15 napon belül visszavonta.

1795.V.5.§. „Si statuentes in relatoriis suis hoc recognoscant, quod occasione statutionis aliqui contradixerint, verum postea contradictiones suas revocaverint, esto nomina eorum specificice non expriment, statucio tamen legalis est, et valida.”

Az itt leírt eljárás látszólag rendkívül egyszerűnek tűnik. Vita támadhatott abból, hogy az adománybirtok nem egy testből állt, hanem több, különálló részből, sőt nem is egy vármegyében fekhettek e birtoktestek. Ezért tisztázni kellett, hogy ilyen esetben minden birtoktestre külön-külön beiktatási eljárást kell-e elrendelni, vagy elegendő a birtok ún. központi egységében az eljárást lefolytatni.

„valamely várnak minden joghatóságát úgy a várhoz kapcsolt és tartozó akárhol fekvő ingatlan jószágot értjük a tartozékok alatt, minők a városok, mezővárosok, falvak, birtokrészek és puszták.” (HK.I.24.9.§)

E kérdés tisztázására rögzítették, hogy elegendő a birtok központi egységében végrehajtani a beiktatást, melynek érvényességi feltétele, hogy a beiktatásról szóló jelentésbe a különálló birtoktesteket is be kell írni. Ha ez elmarad, akkor úgy kell tekinteni, hogy e külön részekre az adományozás érvénytelen.

1795.V.1.§. „Si possessio quaequam cum certis Praediis una, eademque Donatione conferatur, vel vero Arx, aut certa Possessio pro capite Bonorum in Donatione constituatur, esto statuentes in facie cujuslibet Territorii occasione Statutionis non fuerint, si tamen in Possessione illa, cujus adnexa Praedia in Donatione recensentru, vel vero in Capite Bonorum eandem peragant, et coram

⁵⁰ Szlemenics Pál: Magyar Törvény 105. p.

iisdem Convocatio Statutionem etiam ad vicinura, et adnexum Praedium extensem declarent, Statutio talis in casibus praeteritis valida quidem est, pro majori nihil omnibus Possessorum contradicere volentium securitate, pro futuro statuitur, ut ad Collatione somnia Bona impetrara inserandtur nominatenus, et sic Statutio in facie singulae pertintiae §9. Tituli 24.1-mae intellectae peragenda erit, ita tamen, ut triduum, quidem in facie Bonorum sed in complexu sumtorum expleatur; (ugyanígy szabályozta a kérdést az 1830.V.1-2§§.)

Kivételes esetben előfordulhatott, hogy a beiktatást nem a birtok helyén hajtották végre, mert ott hadiállapotok uralkodtak. Tipikusan így történt a török hódoltsági területeken, amikor a szomszédos, török által nem háborgatott megyékben foganatosították a beiktatást. Ezt a kivételes lehetőséget 1795-ben is fenntartották, de csak járvány, pontosabban pestis idejére.

1795.V.2.§. „Statutiones extra Loci peractae, tantum in casibus per Leges expresse declaratis, inter quos casus quoque grassantis pestiferae Contagionis referendus erit, validae sunt.”

A tényleges beiktatásra 15 nap állt a közreműködők rendelkezésére, amelyből három napot a birtok helyszínén, tizenkettőt pedig az eljáró hiteleshelyen kellett eltölteni, hiszen ezen idő alatt még törvényes időben ellent lehetett mondani. A 15 nap elteltével az eljárásban résztvevők jelentést írtak, melyet megküldtek a mandátum kibocsátójának illetve a hiteleshelyi levéltárban helyeztek el. Az ősi szabályok értelmében az eljáró személyeknek együttesen végig ott kell lenni a beiktatásnál, mert ha valaki közülük eltávozott, akkor érvénytelenné vélt a beiktatás, s újból kezdeményezni kellett annak végrehajtását. Ebben adott segítséget az 1795. évi tervezet, amikor lehetővé tette, hogy ha eljárásra kijelölt személyek közül az egyiknek időben korábban el kell távoznia mint az előírt 15 nap, ez még nem teszi érvénytelenné a beiktatási eljárást.

1795.V.4.§/1830.V.5.§. „Quodsi vero intra tempus peractae Statutionis, et instituendam super ea, coram capitulo vel conventu relationem, quempiam e statutibus decedere contigeret, tali in casu viventis Regii, vel Palatinalis, aut Capitularis vel Conventualis Hominum Relatio pro sufficienti, authentica et coram judiciis (semoer valida reputabitur) neque ideo aliam Statutionem novis expensis suscipere necessum erit.”

Nem lehetett beiktatás tisztasága elleni pert indítani akkor, ha a leányág kezén lévő birtokra a család férfi tagjai új adománybirtokot kaptak még akkor sem, ha a leányág nem mondott ellent. Hiszen itt részben az új adomány, részben a két ág birtoklására vonatkozó külön szabályok érvényesültek.⁵¹

1795.V.6.§. „Acti ex puritate Statutionis contra sexum Foemineum in Possessorio constitutum, et novae Donationi per Masculos ejusdem Familiae impetratae non contradicendum, locum non habet.

A királyi hozzájárulás eseteiben, amikor a birtokos örökbevallással, záloggal vagy magánadománnyal idegent juttat az adománybirtokba, fenn marad számára az új birtokos beiktatása elleni per kezdeményezése, ha ennek jogszerű alapja van. Önmagában

⁵¹ Cs.m.L.Sz.F.Kgy.ir.Zala vármegye javaslatai 1833. 79. p.

tehát a consensus regius nem zárja ki az ellentmondást, mert ez ellentmondana annak az alapelvnek, hogy mások jogának sérelme nélkül történt az adományozás.

1795.V.7.§/1830.V.8.§. „Sic etiam consensus Fassioni super virtuali Jure celebratae, cum adnexo Jure Regio superinductus, tametsi pura firmiter Statione, ad ejiciendos ex puritate Statutionis Actuales Boni, Fassioni praemissae involuti Possessores non sufficit.”

Ha ellentmondás ellenére valaki mégis végrehajtott a beiktatást, az érvénytelen volt és az adománybirtokot is elvesztette az illető. Az elkészült jelentés egy példányát a hiteleshelyi levéltárba kellett eltenni, és jelentést kellett készíteni a beiktatási parancsot kiadónak is. Amennyiben a beiktatást végrehajtották, akkor vált az adomány teljes jogerejűvé.

VI. Az ellentmondás

Az előbbiekből is kitűnik, hogy az ellentmondás szorosan kapcsolódik a birtokba iktatáshoz. „Az ellentmondás igazság fenntartására, de kivált birtok védelmére szolgál.”⁵² Ki mondhatott ellent a beiktatásnak? Az ellentmondó lehetett az eladományozott birtok birtokosa, illetve lehetett birtokon kívüli is. Ellentmondani jogos ok alapján lehetett, mely indokot, később ellentmondást igazoló perben kellett bebizonyítani. Az ellentmondást igazoló pert a birtokot nyerő félnek kellett elindítani, s hiteleshely közreműködésével fel kellett szólítani az ellentmondót, ellentmondásának igazolására. Ha a birtokot szerző ezt a pert törvényes keretek között, időben nem indította el keresete, s ezzel adománya semmissé vált.

1795.VI.13.§/1830.VI.13.§. „Esto litis pendentiam in Regula Evocatoriarum aut Citatoriarum legitimae facta Exhibitio inducant, quando tamen Contradictores, medio Hominis capitularis, vel conventualis, ad reddendam Contradictionis rationem evocantur, Lis ab ipso hoc Evocationis actu pendere incipiet, adeoque si Donatarius contra Contradictores ad dandam Contradictionis rationem, intra tempus ad Praescriptionem Lege definitum, non processerit, actio ejusdem perimetur.”

De ha a megadományozott már birtokban volt és birtokon kívül lévő élt ellentmondással, akkor a birtokban lévő adományost is perbe lehetett idézni, hogy birtoklásának jogcímét igazolja.

1795.VI.4.§/1830.VI. 4.§. „Quin et sub Conditione tali, si in quantum Juribus meis Statutio praejudicaret contra Donatarium in Possessorio constitutum facta Contradictio, sufficit ad id, út Donatarius ad recipiendam Contradictionis rationem evocari possit.”

Az ellentmondás indoka lehetett, hogy örökölte az adott birtokot, adományba kapta, megvásárolta, melyhez királyi jóváhagyást is nyert, osztály során szerezte. Amennyiben az ellentmondás oka jogszerű volt és azt a contradictor bebizonyította, akkor az

⁵² Frank Ignác: A közigazság...337. p.

adomány hatályát veszítette. Ha ellenben jogtalan volt az ellentmondás, vagy az adományos erősebb indokkal élt, akkor az adomány megállt és megtörténhetett a beiktatás. Amennyiben ellentmondás elhangzott, akkor az ellentmondónak mindig erősebb jogot kellett igazolnia, hogy a pert megnyerje, mint az adományosnak.

1795.VI.1.§/1830.VI.1.§. „Donatarius extra Possessorium Boni impetrari constitutus, titulum Impetrationis docere debet, et Contradictor non nisi hoc edocto, rationem Contradictionis suae reddere tenetur; e converso si Donatarius in Possessorio sit, Contradictori extra Possessorium contradicendi incumbit Jus solidius remonstrare, vel si distinctae ab ea, ex cujus Nota, vel Defectu Donatarius Impetrationem fecit, Familiae Jura opposuerit, illa sibi applicare, secus Contradictio ejus cassanda est.”

Ellentmondania lehetett a birtokban ülőnek, a leányágnak, a záloghitelezőnek, a meghatalmazottnak.

Ha valaki olyan birtokot kapott adományba, melynek részben már birtokában volt, s a birtok másik részére vonatkozóan jelentettek be ellentmondást, akkor a megadományozottnak kellett először a saját birtoklásának jogcímét igazolni, s ha ez megtörtént, akkor fordulhatott az ellentmondóval szembe, s követelhetette, hogy a birtok másik részét adják ki neki.

1795.VI.2.§. „Donatarius occasione Statutionis, partim in Possessorio, partim extra Possessorium impetrati Boni constitutus, et ad depurationem Contradictionis quod totum impetratum Bonum procedens, praeferenter respectu actualis illa reddita fuerit; respectu Portionis per Contra dicentem possessae, probam tituli Impetrationis suae praestare obligatur.”

1830.VI.2.§. „Donatarius occasione statutionis partim in possessorio, partim extra possessorium impetrati boni constitutus, et ad depurationem Contradictionis quoad totum impetratum bonum procedens, praeferenter respectu actualis possessorii sui Contradictionis rationem potest exigere, nec prius quam hoc reddita fuerit, respectu portionis per contra dicentem possessae, probam tituli impetrationis suo praestare obligatur.”

Ellentmondással élhetett a *záloghitelező* a birtok tulajdonosának nevében, mert neki, mint birtokban lévőnek joga volt a zálogadós érdekeit képviselni, akkor is, ha a hitelező ellentmondása kizárólag a birtokhoz kapcsolódó összegekre korlátozódott.

1795.VI.3.§. „Interposita per Pignoratarium Possessoreem occasionem Statutionis Contradictio, licet ad inhaerentes tantum Summas restricta sit, Proprietario suffragatur, Possessorium enim Pignoratarii, pro Possessorio Proprietarii in Jure reputatur.”

1830.VI.3.§. „Cum possessorium pignoratarii in jure pro possessorio proprietarii reputetur, interposita per pignoratarium possessorem occasionem statutionis contradictio, licet ad inhaerentes tantum summas restricta sit, proprietario suffragatur.”

Ugyanakkor a zálogbirtokos nem kérdőjelezhetette meg a tulajdonos jogát, azaz, ha a megadományozott a záloghitelező ideiglenes jogát bizonyította és elismerte, akkor az adományos nem köteles beiktatásának okát bizonyítani, hanem a hitelező kötelessége, hogy ellentmondásának okát adja.

1795.VI.6.§/1830.VI.6.§. „Possessor Pignoratarius Jus Proprietarii in quaestionem vocare nequit, quapropter si Donatarius Contradictoris jus temporaneum ostendat, ad probandum impetrationis titulum non tenetur, verum Contradictor obligatur Contradictionis suae rationem, reddere.”

Ha a záloghitelező kizárólag a zálogbirtokra fordított kiadásai miatt élt ellentmondással, akkor a megadományozottat érvényesen beiktatják a birtokba csak az ellentmondó hitelezőt elszámolásra kötelezheti a megadományozott.

1795.VI.7.§/1830.VI.7.§. „Si Contradictores occasione Statutionis Contradictionem suam praecise ad investituras suas restringant, et sic Donatarius quod Bonorum Haereditatem puram obtineat statutionem, quanvis idem Donatarius Pignus docere nequeat, potest tamen Contradictores tales ad Liquidationem stringere.”

Amennyiben az adományozás megszakadás címén történt, a magvaszakadt birtokban ülőnek jogában állt ellentmondással élni, ha a magvaszakadttal való vér- és jogközösségét bizonyítja. Ez ugyanis a megszakadás jogcímét érvényteleníti. A vér-és jogközösségnél nem szükséges a rokonsági fokot bizonyítani, de szükséges igazolni, hogy a kérdéses birtokban ősei osztályt tettek, s ezen osztályra bocsátott birtokra vérszerinti elődei új adományt kértek.

1795.VI.5.§/1831.VI.5.§. „Nexu et communiione Juris cum Deficiente per Contradictorem ostenso, ruit Titulus Impetrationis ex defectu assumptus; esto autem Contradictor gradualem nexum cum Deficiente non probet, si nihilominus in Bonis per defectum impetratis, Antenatos suos cum Deficiente Divisionem invisisse remonstret, tanto magis, si post hanc Divisionem novam etiam Donationem per Antenatos suos super iisdem Bonis ad Antenatos quoque Deficientis extensam, procuratam fuisse doceat, nexum sanguinis, et communionem Juris cum Deficiente, innuente Titulo quoque 38. 1-mae probasse censendus est.”

Ha valaki megszakadásra hivatkozva nyer adományt de ez az adományozási jogcím kimarad az adománylevélből, akkor az adott birtok tulajdonosainak kihalását (caducitas) kellett bizonyítani.

1795.VI.8.§/1830.VI.8.§. „Donatarius per recentem defectum cum generali Clausula per mortem, et defectum alicujus Personae, absque additamento seminis impetrationem faciens, aut defectum utriusque Sexus, aut privativum Masculorum Jus radicale docendum habet.”

Ugyanakkor, ha a megadományozott megszakadás jogcímén kapta a birtokot, de a beiktatáskor a tényleges megszakadás még nem következett be és ezért a birtokbanülő ellentmondott a beiktatásnak, aki az ellentmondást igazoló perben meghalt, akkor nem elegendő a magvaszakadt birtoklását bizonyítani, hanem az ő elődeinek birtoklását is

bizonyítani kell ahhoz, hogy a beiktatás és így az adományozás is érvényes legyen. Itt a beiktatási eljárás során a bizonyíték, hogyha csak lehetséges megszakadásra hivatkoznak az adomány kérésénél, akkor az adott birtok tulajdonosa ellentmondhat. Ezért akarták 1834-ben a kerületi tábla ülésein az „eventulis” megszakadást a tervezetek szövegéből kiiktatni. (I.tervezet 3.§.)

1795.VI.9.§/1830.VI.9.§. „Dum respectu talium Bonorum, in quorum Possessorio Deficiens non erat, Donatarius ad dandam Contradictionis rationem procedit, esto defectus recens sit, attamen praeter Possessorium, jus etiam Antanatorum Deficientis probare debet, nisi Pignus Deficientis vel Antenatorum doceatur.”

Ha az adományozás megszakadás jogcímén következett be és ezt az „újszerzeményi bizottság” által megkövetelt bizonyítás során tették, e jogcím a magvaszakadt osztályos atyafiaival szemben, ha ők az ellentmondók, nem elegendő bizonyíték akkor sem, ha a király a bizonyítás alól felmentést adott a megadományozottnak. Valójában itt a tervezet készítői, a török kiűzése után felállított új szerzeményi bizottság eljárását akarták megakadályozni azért, hogy a kérdéses birtokot az eredeti birtokos vagy örökösei vagy osztályos atyafiai kaphassák vissza.

1795.VI.10.§/1830.VI.10.§. „Ad probandum autem Impetrationis titulum contra Deficientis Condivisionales, in Possessorio collatarum per defectum Bonorum constitutos, absolutio a praetensione Fsci Regii Jure neo-acquistico formata, per Principem, post subsecutam in Commissione neo-acquistica Convictionem, eo ex fundamento data, quod injuria temporum Literalia Instrumenta deperdita esse perhibeantur, non sufficit.”

Ha a beiktatáskor az adományt nyerő helyett meghatalmazott jár el és királyi vagy nádori jóváhagyást mutat fel, sőt ius regiumra hivatkozva kéri a beiktatást, de a birtokban lévő ennek ellentmond, akkor a birtokot szerző köteles saját gyökeres jogát minden lehetséges módon bizonyítani

1795.VI.11.§/1830.VI.11.§. „Si Plenipotentarius, vel Advocatus, aut alia quapiam gesti Officii ratione Principali suo obnoxius, Fassioni per eundem Principalem legitime celebratae, Consensum Regium, aut Palatinalem superinducat, atque una Jus quoque Regium ad alias antelati Principalis Portiones Fassioni non inclusas extendit et per Principalem Statutioni contradicentem plene probari nequeat, Impetratoem talem Litteras Jura sua radicalia quoquo modo tangentes tractasse, atque hac ratione notitiam latentis Juris Regii ex iisdem Literis accepisse, tunc Impetrator Juramento purgatorio, se ab omni suspicione immunem reddere debet, secus nulla, et inefficax evadit Impetratio.”

Ha a birtokot a férfiág kapta és a birtokban lévő nőág mondott ellent, akkor a birtokra vonatkozó valamennyi okiratot a nőág számára a férfiágnak bizonyítani kellett, mert a nőágot csak akkor lehetett a birtokból kitenni, ha a férfiág erősebb jogot bizonyított velük szemben. (Ere utaltak már a beiktatást tárgyaló V. tervezet 6. §-ában is.)

1795.VI.12.§. „Sexui foemineo contra Masculos ex Possessorio novam Donationem impetrantes, ad recipiendam Contradictionis rationem agenti, ac

praeter nexum sanguinis, vestigia etiam Possessorii communium Antenatorum exhibenti, Masculi universas Familiae literas, factum impetratorum Bonorum tangentes, revelare tenentur.”

VII. A nemek közötti jogegyenlőség

Az adománybirtokkal kapcsolatban a nőknek különböző jogaik lehettek. A legalapvetőbb, ha mindkét ág számára szólt az adományozás, mert ez azt jelentette, hogy a birtokot fejenként egyenlő arányban kellett a fi- és leányág között megosztani. Ha egyes adományról történt rendelkezés, akkor ha a leányág öröklését az adományozó kizárta, de az öröklésre jogosult férfiágnak magvaszakadt, akkor a vegyes adományért fizetett összeget a királyi kincstár köteles volt a leányágnak visszafizetni. Az adománybirtok után is járt a leányoknak a leánynegyed, a hitbér, a jegyajándék és a hajadoni jog, s e jogokat akár a királyi kincstárnak, akár a megadományozottnak kötelessége volt biztosítani. Ezért született néhány rendelkezés 1795-ben.

Ha a leányág jogait érvényesíteni akarta, mindenekelőtt az ő kötelességük volt bizonyítani a férfiággal való vér- és jogközösséget és a közös ősök birtoklását. Amennyiben ez megtörtént akkor kellett csak a férfiágnak a családi iratokat a nőág számára bemutatni, illetve bíróság előtt nyilvánosságra hozni. HK.I.29. „az ilyen birtokban és jogokban a fiágban magvaszakadtaknak feleségeik és leányaik maradnak hátra, akkor mindaddig, míg jogaikra nézve a valóság, hogy tudniillik azok a leányágot örökségül és örök időkre illetik-e vagy sem, ki nem derül, kezükből elfoglalni és kivenni nem kell.

1795.VII.1.§. „Foeminae contra Masculos ad aequalitatem Juris procedentes, ante omnia tenentur se cum Masculis connectere, et vestigia possessorii communium Antenatorum edoceder, quibus praestitis incumbet Sexui Masculino universa Literas Bona actionalis tangentes sub Juramento revelare, et cum Sexu foemineo communicare”.

1830.VII.1.§. „Foemina contr masculos ad aequalitatem juris procedentes, ante omnia tenentur se cum masculis connectere, quo praestito incumbet sexui masculio, universas diteras bona actionalia sanguentes sub juramento revelare, et eum sexu foemineo communicare, eo intellecto quod erga postulatam masculorum, foeminae quoque jurare, et praemanibus suis ae fors reperibilium communium Familiae Instrumentorum revelationem sine eruendae jurirum qualitatis ad processum exhibere obligatae sint.”

Minderre azért volt szükség, mert már a kora középkor századaiban büntetni rendelték a vértagadókat. Ha a leányág bizonyítani tudta jogát, akkor a férfiág vértagadást követett volna el, ha a birtokból az arra jogosult leányágot kizárta volna.

„A vértagadás pedig az, amikor az egyik fivér vagy nővér a másik fivért vagy nővért az ő törvényes jogaitól ravaszul, alattomosan és ármányosan megfosztja és az örökségből kitudja.” A fivér és nővér alatt értsd e helyen bármely nemzet-

ségi atyafiát, aki a birtokjogokban vele egyenlően örökösödik. „Az elítélt vértagadó minden fekvő jószágától és örökségétől örök időre elesik.” (HK.I.39.)

1795.VII.2.§/1830.VII.2.§. „Poena perjurii in Codice de Delictis, et poenis caeteroquin jam definita, Poena Proditionis fraterni sanguinis erit perpetua Bonorum illorum amissio, ex quibus sanquis sanguinem, manifesta Juris communi non obstante, dolo malo exclusit.”

Ha viszont a férfiág által birtokolt javakból bírói ítélettel a nőket kizárták, mert nem tudták bizonyítani követelésük jogos indokát, a férfiág köteles volt számukra kifizetni a szükséges és a hasznos beruházások költségét, amit a nők a birtokra fordítottak.

1795.VII.3.§/1830.VII.3.§. „Foeminae e Bonis Sexus Masculini judicialiter exclusae, a Masculis titulo liquidationis, non nisi pretium meliorationum, utilium item, atque necessariorum aedificiorum, sub Possessorio suo constructorum, exigendi jus habent.”

Ez az a hét tervezet, amely az adományrendszerben meglévő ellentmondásokat akarta kiküszöbölni. Láthatjuk, hogy az 1795-ben elkészült tervezet tartalmához egyáltalán nem nyúltak hozzá, legfeljebb kifejezéseken javítottak, illetve szerkesztésbeli változtatásokat eszközöltek. A lényeges változtatásokat a vármegyei vélemények tartalmazták, melyekből neves politikusaink véleményei is kiolvashatók. Sajnos az 1830-ra elkészített változatot meghaladta az idő. A Code civil (1804) és az Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (1811) hatálybalépését követően, Deák Ferencnek volt igaza: a magánjog területén már nem javítgatásokra, hanem törvénykönyvre lett volna szükség. Ha az 1795. évi tervezetek bekerülnek a gyakorlatba, talán egységesíthették volna a hatályos joganyagot, így azonban csak feltételezhetjük az elgondolás időszerűségét.

MÁRIA HOMOKI-NAGY

REFORMVERSUCHE DES UNGARISCHEN DONATIONSSYSTEMS
IN DEN PRIVATRECHTLICHEN ENTWÜRFEN AUS DEN JAHREN
1795 UND 1830

(Zusammenfassung)

Die große Kodifikationswelle des 18-ten Jahrhunderts, die ihren Anfang in Europa genommen hatte, hat Ende desselben Jahrhunderts auch Ungarn erreicht. Dank der Ideen und Lehren der Aufklärung und des Liberalismus haben die ungarischen Reformer in der Politik, sowie dem Recht Änderungen angestrebt: In ihrem Kreis dachte man immer öfter an die Notwendigkeit der Umgestaltung der damaligen gemeinrechtlichen und privatrechtlichen Systeme. Obwohl Maria Theresia und Joseph der II. als aufgeklärte Herrscher der Habsburgermonarchie für gewisse Reformierungsprozesse eine grosse Anzahl von Initiativen unterstützt hatten (vgl. z.B. die Vorarbeiten des Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches), jedoch haben ihre Anstrengungen in Ungarn eher auf Widerstand gestoßen. Erst der Landtag von 1790/91 hat die ersten Schritte für zukünftige Reformen getan: Mit der Annahme des Gesetzartikels 1791:67 hat man zehn Kodifikationskommissionen ins Leben gerufen. Diese Kommissionen haben eine riesige Aufgabe bekommen: Sie sollten Entwürfe für eine vollkommene Reformierung der ungarischen gemeinrechtlichen und privatrechtlichen Systeme ausarbeiten.

In dem vorliegenden Aufsatz haben wir uns lediglich mit der Arbeit *der* Kommission, *die* für die Entwürfe innerhalb des Privatrechtes verantwortlich war, beschäftigt. Diese Kommission wurde gesetzlich nicht für die Kodifikation, sondern die Inkorporation beauftragt. Sie hat aufgrund ihres Auftrages bis 1795 fast sechzig privatrechtliche Entwürfe fertiggestellt. Leider konnten diese Entwürfe damals auf den Sitzungen des Landtages nicht diskutiert werden.

Der Landtag von 1825 hat wieder Kodifikationskommissionen mit der Aufgabe die früheren Entwürfe vor den nächsten Landtag (1832) einreichen.

Der vorliegende Aufsatz behandelt die ersten sieben Entwürfe in bezug auf das ungarische Donationssystem. Aufgrund der Analyse der genannten Entwürfe kann es festgestellt werden, daß die Rechtskommission in 1795 vor allem diejenigen Gegensätze zu liquidieren versuchte, die früher zwischen den die ungarischen Besitzverhältnisse regelnden Gesetzen und der gerechtlchen Praxis existiert hatten. Die Kommission wollte eine mehr oder weniger einheitliche Regelung für die ungarischen Besitzverhältnisse geben.

Der Anspruch auf ein einheitlich redigiertes und die zukünftigen Verhältnisse hinweisendes Gesetzbuch wurde doch erst in den Debatten des Landtages von 1832/36 formuliert. Leider konnte dieser Anspruch in der ungarischen Reformzeit noch nicht verwirklicht werden.